

Tijdschrift

Maart 2004

Inhoud

Van weeskind tot meester
klokkenmaker

Een "Johannes van Ceulen",
nieuw vormgegeven

Clockmakers' Museum
bezoek waard

"Handel en wandel"

Nederland – Engeland
rond 1700

Mooie klokken tentoonstelling
in Luik

Beurs elektrische uurwerken

Boeken

Museumnieuws

Verenigingsnieuws

Klokkenagenda

Prijs: € 7,50

Federatie op internet
Informatie over de opzet van de Federatie
Klokkenvrienden en de verenigingen die
tezamen de federatie vormen, is te vinden op:
www.Fed-Klokkenvrienden.org

Auteursrecht
Het is niet toegestaan artikelen of gedeelten daarvan of afbeeldingen uit TIJDSchrift over te nemen of te vermenigvuldigen zonder toestemming van de redactie.

Redactieadres "TIJDSchrift"
Mevrouw F.M.C. Plessen-Haagen
Van der Lekstraat 45
3341 GV Hendrik Ido Ambacht

Verantwoording
De Redactie van TIJDSchrift spant zich in om ingezonden kopij op inhoudelijke - waaronder technische en historische - juistheid te (laten) toetsen.
De auteur blijft echter verantwoordelijk voor de inhoud van zijn of haar bijdrage of artikel.
Derhalve valt de inhoud van artikelen met naamvermelding van de auteur, buiten de verantwoordelijkheid van de Redactie.

VERSCHIJNINGSDATUM JUNINUMMER

Het juninummer zal grotendeels zijn gewijd aan de bijzondere tentoonstelling van Comtoises in het museum in Schoonhoven. Aangezien een deel van de foto's voor deze artikelen pas na aankomst van de klokken gemaakt kan worden, zal het juni-nummer pas in de eerste helft van juli kunnen verschijnen.

Bij de voorplaat:

Tafelklok gesigneerd Fromanteel & Clarke, circa 1700, kast van ingelegd notenhout, messing wijzerplaat met overgeschilderde messing cijferring (bij het gedeeltelijk verwijderen van de verf kwam de signatuur tevoorschijn), geciseleerde wijzers, alarmschijf, opening voor datum en 'mock pendulum', hoekstukken in de vorm van engelenkopjes, uurwerk met fusee, achterplatine gegraveerd met bloemmotieven en de signatuur, spillegang thans voorzien van slinger aan zijden draad, uurslag op bel, kwartierslagwerk ('pull repeat') verwijderd, wekkerwerk gedeeltelijk verwijderd, slaan/niet slaan mechanisme verwijderd.
Geveild bij Sotheby's op de laatste gehouden veiling (25 november 2003), geschatte opbrengst € 12 - 18.000, gerealiseerde opbrengst € 43.920 (zie verder pagina 16).

Federatie Klokkenvrienden

De Federatie Klokkenvrienden
is een samenwerkingsverband van:
- Vereniging van Vrienden van het Klokkenmuseum
Schoonhoven
- Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk
- Dutch Section of the Antiquarian Horological Society
- Sectie Uurwerkhersellers van de Nederlandse Juweliers en
Uurwerkenbranche

Bestuur:	namens:
E. H. Glasius, voorzitter	Schoonhoven
A. C. M. Bom-Dijkman, secretaris	MNU
F. van Gorp, penningmeester	NJU
P. Toek	MNU
Ir. K. Roscam Abbing	AHS
W. van Vliet, coördinator evenementen	Schoonhoven
Secretariaat:	't Kieftenland 44 1906 WG Limmen
Betalingen:	Postbank nr. 7234958 t.n.v. penningmeester Klokkenvrienden, Rotterdam
Website:	www.Fed-Klokkenvrienden.org

Vereniging van vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven

Secretariaat: M.G.H.A. de Graaff
O. van Götschlaan 7
2082 HV Santpoort Zuid
023 - 5383401
e-mail: graafwerk@quicknet.nl
Betalingen: Postbank nr. 2820594
t.n.v. Vereniging Vrienden

Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk

Secretariaat: A. Pistor
Schout 7, 1625 BM, Hoorn
0229 - 232 459
Betalingen: Postbank nr. 3767920
t.n.v. Vereniging Vrienden MNU

Dutch Section Antiquarian Horological Society

Secretariaat: ir. K. Roscam Abbing
Anna van Burenlaan 3
2012 SL Haarlem
023 - 5292501
e-mail: k.roscamabbing@hccnet.nl

Sectie Uurwerkhersellers Nederlandse Juweliers- en Uurwerkenbranche

Secretariaat: Koningin Julianalaan 345
2273 JJ Voorburg
070 - 3866248

Samenstelling TIJDSchrift

Redactie: E. H. Glasius
ir. L.C.F. Plessen
mevr. F.M.C. Plessen-Haagen
Verzorging kopij: ir. L. A. A. Romeyn
tel. 0341-254265
Advertenties: Drukkerij WC den Ouden bv
DG Design BV/BNO

Advertentietarieven (excl. BTW)

Bij eenmalige plaatsing:
1/1 pagina, € 150 - 1/2 pagina € 100
Voor vier plaatsingen:
1/1 pagina € 175 - 1/2 pagina € 125
achterpagina € 500

Kleine annonces
(vraag en aanbod): € 12,50
te voldoen door toezending girobetaalkaart met tekst

De sluitingsdatum van het
volgende nummer is: 1 mei 2004
De verschijningsdatum is: eind juni 2004

Simon Lachez (1648-1723)

Van weeskind tot meester klokkenmaker

door: R. Holthuisen

Bijna drie miljoen uur geleden maakte de Utrechtse "orlogimaecker" Simon Lachez een zogenaamde Haagse tafelklok. Deze klok heeft het schrijden der tijden overleefd. Nog altijd is de inscriptie te lezen: "Zijmon la Ches fecit Ultraiect".

Ofwel: Simon Lachez heeft [deze klok] in Utrecht gemaakt (afb. 1). Ook andere klokken van hem zijn bewaard gebleven (onder andere de klokken van afb. 2 en 5). Zij zijn in enkele particuliere collecties en musea nog te bewonderen.

In de literatuur over uurwerkmakers is Simon Lachez tot op heden echter een voetnoot in de geschiedenis gebleven. Meestal zelfs een valse noot: Auteurs kopieerden klakkeloos de schaarse en gedeeltelijk onjuiste gegevens van andere auteurs, zonder de bronnen te raadplegen. Bronnen die een ander verhaal vertellen en vooral een completer verhaal. Het verhaal van een jongetje dat in het weeshuis terecht is gekomen en het uiteindelijk gebracht heeft tot regent van het Smedengilde, waaronder ook de uurwerkmakers vielen. Het verhaal van zijn afkomst, zijn leermeester en zijn leerlingen. Kortom: Het verhaal van een vakman die

een hoofdstuk verdient in plaats van een voetnoot.

Jeugd

Simon Lachez wordt op 30 september 1648 in de Waalse kerk in Utrecht gedoopt. Zijn ouders zijn Simon de la Sus(e) en Trijntje Jansdr., die op 6 juli 1636 in Utrecht zijn getrouwd. Simon de la Sus is het jaar daarvoor met het Franse leger in Nederland gekomen om te helpen met de opstand tegen Spanje. Na zijn huwelijk is hij hier werkzaam als "schoenmakersgast". In 1648 keert hij naar Frankrijk terug om een erfenis op te halen. Daarna is nooit meer iets van hem vernomen. Wanneer zijn vrouw in 1656 sterft, worden hun kinderen Jan, Isaac en Simon in het ambachtskinderhuis opgenomen. Simon, die in die tijd als achternaam zijn patronymicum droeg (Simon Simons), gaat in 1657, op 9-jarige leeftijd, in de leer bij een drapier (lakenbereider). Daar blijft hij werken tot hij in 1660 in het weeshuis terechtkomt. Een jaar later begint zijn loopbaan als klokkenmaker.

Afb. 1 (links)
Haagse klok van
Simon Lachez, Utrecht,
waarschijnlijk 1674 of
vlak daarna [2].

Afb. 2 (rechts)
Haagse klok van
Simon Lachez, Utrecht,
1685-1695 [2].

Leertijd

In 1661 neemt Egbert Jans van Leeuwarden hem, op 13-jarige leeftijd, in dienst om het vak te leren. Deze Egbert Jans is in 1608 in Leeuwarden geboren. (Niet te verwarren met J.J. van Leeuwarden, de in 1648 in Haarlem geboren uurwerkmaker, vanaf 1683 in Amsterdam werkzaam en overleden in 1689). In 1630 is Egbert Jans in Amsterdam werkzaam als uurwerkmaker. Dit blijkt uit de acte van ondertrouw met Grietje Flug, waarin zijn beroep vermeld staat. In Amsterdam krijgt hij minstens vier kinderen voordat hij naar Utrecht verhuist. In ieder geval in 1652 werkt hij in Utrecht. Uit zijn Utrechtse periode zijn nog twee klokken van hem bewaard gebleven. Een vierkant tafelklokje en een vierkant wekker-tafelklokje in vergulde kast. Het "contract" tussen het Gereformeerd Burger Weeshuis en Egbert Jans om Simon als leerling aan te nemen luidt als volgt:

"22 April 1661 heeft Egbert Jans van Leeuwaerden horlogiemaecker in de Minnebroederstraet aangenomen Symon Symons om hem 't voors. (voorsegde) hantwerck te leeren ende sall 't leerkinsgeld betaelen ende versorgen gereetschap schorteldoeck ofte schootsveel ende noch t'eynden de twee jaeren een daelder in de spaerbus ende in 't voor 't huys vijff gulden".

Simon heeft aan Egbert Jans een uitstekende leermeester gehad, die goed bij de tijd was. Zoals bekend heeft de beroemde natuurkundige Christiaan Huygens in 1656 het slingeruurwerk uitgevonden, een revolu-

tionaire uitvinding waarmee de tijd ongekend nauwkeurig kon worden gemeten. De Haagse klokkenmaker Salomon Coster verkreeg van hem voor 21 jaar het privilege om zulke klokken te maken. In 1658 voorzag Salomon Coster de Domtoren van zo'n modern uurwerk. De Domtoren was de tweede toren in Nederland waar zo'n slingeruurwerk werd geïnstalleerd. Dat Utrecht zo "bij de tijd" was heeft misschien te maken met het feit dat de klokkenist van de Domtoren, de blinde en muzikaal uiterst begaafde Jacob van Eyck, geparenteerd was aan Christiaan Huygens en de relatie tussen deze twee families bijzonder hartelijk was [1]. Wellicht is er, toen Salomon Coster in Utrecht was, contact geweest met Van Leeuwarden. Zeker is in ieder geval dat Van Leeuwarden deze nieuwe techniek in 1665 onder de knie had. In dat jaar wordt namelijk het contract met Simon verlengd met de expliciete vermelding dat Van Leeuwarden hem het "slingerwerck" zal leren (afb. 3). Over octrooirecht wordt niets vermeld.

Transcriptie afb. 3:

Egbert Jans van Leewaerden heeft voor den tijt van vier jaeren aengenomen om (...) voort het hantwerck te leeren soo van groot als cleyn werck slingerwerck ende sall boven vrij gereetschap vrij schorteldoeck ende yder jaer een daelder in de spaerbus noch elck jaer betaelen ses silver ducaten actum ut supra Symon Symons Egbert Jans van Leewaerden (Het Utrechts Archief: Archief Burger Weeshuis, inv. nr. 768G: besteding van weeskinderen bij particulieren. 1665)

Afb. 3
Contract" waarin
Egbert Jans van
Leeuwarden toezegt om
Simon Lachez het
"slingerwerk" te leren.

Afb. 4
Regentenzaal van het
St.-Eloyengasthuis
1981.

Op 18 september 1667 hertrouwt Egbert Jans met Maria Helmont in de Dom. Bij haar krijgt hij nog een zoon: Jan van Leeuwarden. Deze Jan zal op zijn beurt veel later een leerling worden van Simon.

Meester klokkenmaker

De eerste keer dat Simon Simons niet aangeduid wordt met zijn patronymicum is in 1661 bij het huwelijk van zijn broer Jan Simons. Deze broer draagt dan inmiddels om duistere redenen de achternaam Montauban. Simon is bij dit huwelijk getuige en staat vermeld als Simon Lasjes, een verbastering van de achternaam van zijn vader La sus. In de bronnen wordt zijn naam op vele manieren gespeld. Een greep hieruit: Lasjes, La Ches, Lacher, Lachaize, La Sez. Pas na jaren krijgt zijn naam een vaste spelling: Simon Lachez.

Pasen 1669 verlaat Simon, hij is dan 21 jaar, het weeshuis. Het jaar daarop trouwt hij met Petronella van der Eem bij wie hij elf kinderen krijgt. De meeste van zijn kinderen rusten in de vergetelheid van de geschiedenis. Eén zoon van hem, Isaac, komen we later nog tegen. Hij heeft het vak van zijn vader geleerd en werkt bij hem in de "horlogiewinckel".

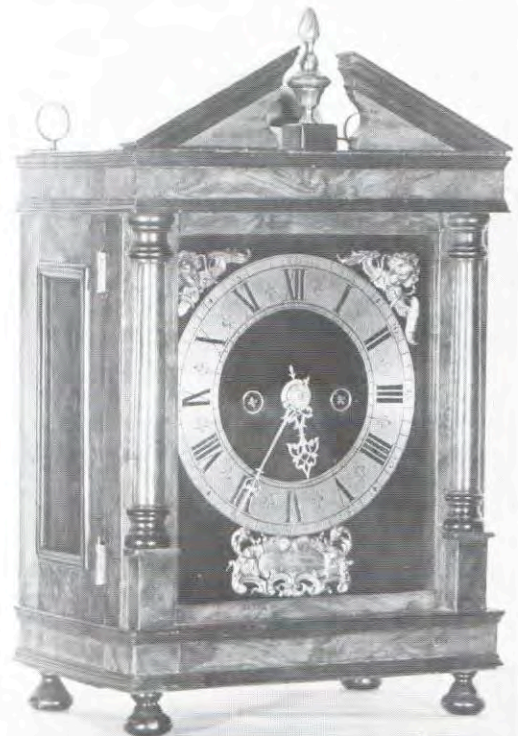
Egbert Jans van Leeuwarden sterft in februari 1674 en wordt begraven in de Buurkerk. Dit jaar zal een omslag geven in het leven van Simon.

In dat jaar koopt hij het burgerschap van de stad Utrecht en wordt meester horlogiemaker. Het burgerschap was voorwaarde om lid van een gilde te kunnen worden. Het

is niet geheel onbegrijpelijk dat onder andere Plomp in zijn boek "Spring-driven Dutch pendulum clocks 1657-1710" [2] als datum voor het verwerven van zijn burgerschap het jaar 1677 noemt. De bron is namelijk een lijst uit 1677 met namen van nieuwe burgers. Die lijst is echter bij nader inzien samengesteld op basis van rekeningen van de finantiekamer uit de jaren daarvoor. Eén ervan, uit 1674, is de rekening die Simon Lachez betaald heeft voor zijn burgerschap. In hetzelfde jaar wint Simon het volle gild van het Smedengilde en mag hij zich meester horlogemaker noemen. Op grond van het vermeende jaar 1677 schrijft Plomp dat de vroegste klok van Lachez, gesigeneerd "Zijmon La Ches fecit Ultraiecti", waarschijnlijk na 1677 gedateerd moet worden, aangezien slechts burgers onder hun eigen naam mochten verkopen. Hij verbaast zich daar wel over omdat hij op basis van technische gegevens verwacht had dat die klok eerder gemaakt zou zijn. Het zou dus ook in 1674 geweest kunnen zijn!

In Utrecht was er geen apart gilde voor uurwerkmakers. Bijna iedereen, die op de een of andere manier metaal bewerkte, dus ook uurwerkmakers, moest lid zijn van het Smedengilde. Een zeer bont gezelschap, waartoe onder andere messenmakers, zwaardvegers (wapensmeden), koperslagers, tingeters, ketellappers en strijkijzermakers behoorden.

Simon Lachez, die woonde in de Minnebroederstraat achter "Huysinge de Swarte Klock", is geen anoniem lid van het Smedengilde gebleven. Op 25 januari 1702 wordt hij door de Schout en Burgemeesters

Afb. 5 (links)
Haagse klok van
Simon Lachez, Utrecht,
1690-1695 [2].

Afb. 6 (rechts)
Haagse klok van
Hendri(c)k van Diest,
Amsterdam,
1690-1700 [2].

Afb. 7
 Staand horloge van
 Willem Dadelbeek
 (foto:
 Klokkemuseum
 Frederiksoord).

van Utrecht aangesteld als deken van het gilde. Hij vervult deze functie twee jaar. Ook is hij in 1694 en 1710 huismeester geweest van het Sint Eloyen Gasthuis. Dit gasthuis was bedoeld voor de verpleging van behoeftige leden van het Smedengilde. Het feit dat hij huismeester is geweest, impliceert overigens dat hij ook regent is geweest van dit gasthuis. We praten nu over meer dan drie honderd jaar geleden, maar tot op de dag van vandaag komen regenten van het Sint Eloyen Gasthuis samen om in dit prachtig gerestaureerde gasthuis aan de Boterstraat te vergaderen over de besteding van de renten van eeuwenoude fondsen. U kunt hen op monumentendag "bezichtigen" (afb. 4). In 1716 maakt Simon Lachez zijn testament. Daarin prelegateert hij aan zijn zoon Isaac: "ter oorsaake van alle de trouwe dien-

sten... de winckel en calanten (klanten) soo binnen als buytens Huysch mitsgaders d'aangenome werken op de Dorpen waargenomen heeft... de Horologie Maackers Winckel met alle het gereetschap en verdere noodwendigheden tot de selve winckel specterende... alsook alle de boecken".

Zeven jaar later, in 1723, sterft Simon Lachez. Hij wordt in de kerk van het Smedengilde, de Buurkerk, begraven. In deze kerk staat nog de tafel waar behoeftige leden van het Smedengilde iedere zondag gratis brood konden krijgen. Tot 1906 vond deze bedeling, waarvoor Simon Lachez in zijn tijd als huismeester ook al verantwoordelijk was, plaats in deze kerk.

Zijn leerlingen

Van sommige leerlingen van Simon Lachez zijn geen klokken bekend. Dit betreft onder andere Isaac Lachez, zijn zoon, die in 1689 het lidmaatschap van het gilde verheerwaart ("verheerwaart" is de verwerving van het gilde tegen een gereduceerd tarief door onder andere familiebanden). Wel is er nog een notariële akte uit 1719, waarin hij wordt genoemd in verband met het afhalen van gerepareerde horloges door Hendriëtte Francoise Maria baronne van Raet. Ook van Simon Simonse, die in 1703 zijn leerling wordt, en Arnoldus de Swart, zijn kleinzoon, die in 1710 zijn leerling wordt en in 1725 het gild wint, zijn voor zover mij bekend geen klokken bewaard gebleven. Van Jan van Leeuwarden, over wie in de literatuur slechts staat geschreven dat hij rond 1730 in Utrecht werkzaam is, zijn nog wel klokken bewaard gebleven. Deze Jan (Egberts) van Leeuwarden (zoals we gezien hebben de zoon van de leermeester van Simon Lachez) wordt in 1682 zijn leerling en wint in 1700 zijn hele gild.

Verder neemt Simon Lachez in 1683 een zekere Hendrick van Diest in dienst om hem het vak te leren. Waarschijnlijk is dit dezelfde van Diest van wie R. Plomp in zijn boek [2] een Haags klokje afbeeldt, maar over wie in de literatuur verder niets vermeld staat (zie afb. 6). Volgens het arbeidscontract is hij uit Breda afkomstig en heet zijn vader Anthonie.

Tenslotte is ook Willem Dadelbeek een leerling van Lachez. Een staand horloge van hem prijkt in het klokkemuseum in Frederiksoord (zie afb. 7). Van Dadelbeek wordt in 1720 zijn leerling en won in 1731 het gild. Net als zijn leermeester wordt hij huismeester van het Sint Eloyen Gasthuis, in 1744.

Terug naar af

Simon Lachez, van voetnoot naar hoofdstuk. Zijn verhaal laat zien dat hij een

belangrijk middelpunt is geweest van de uurwerkmakers in Utrecht. In 1992 wordt een ebbenhouten "Haagse" klok van hem geveild voor 33.000 gulden, exclusief opgeld. Dat had een weeskind in 1661 toch nooit kunnen dromen?

Literatuur:

- [1] HUL, DICK VAN DEN: "Klokkenkunst te Utrecht tot 1700", Culemborg, 1982.
- [2] PLOMP, dr. R.: "Spring-driven Dutch pendulum clocks 1675-1710", Uitgeverij Interbook International B.V., Schiedam, 1979, ISBN 90 639 702 18.
- [3] ZEEMAN, J.: "De staande klok", versie 1996, ISBN 90 400 98077 (blz. 470).
- [4] MORPURGO, E.: "Nederlandse Klokken- en horlogemakers vanaf 1300", Uitgeverij Scheltema en Holkema N.V., Amsterdam, 1970, ISBN 90 6060 006 1.
- [5] VEHMEYER, H.M.: "Antieke Uurwerken: Een familieverzameling". HES Uitgeverij B.V., 't Goy - Houten (Utr). ISBN 90 6194 188 1 (blz. 322, 325, 609).

Bronnen:

Uit "Het Utrechts Archief":

Archief Waalse Gemeente.
Stadsarchief II: Notulen stadsambachtskin-
derhuis.
Stadsarchief II: Boeck belangende het cost-
geld.
Stadarchief II: Lijsten van dekens der
Gilden.
Archief Gereformeerd Burger Weeshuis:
Register van ingenomen kinderen.
Archief Burgerweeshuis: Besteding van
weeskinderen bij particulieren.
Archief Smedengilde: Rekeningen van
dekens en busmeesters.
Archief Smedengilde: Namen dergenen die
het hele gild gewonnen hebben.
Archief notariaat.
DTB-registers.

Indien u een exacte verwijzing naar alle bronnen op prijs stelt, kunt u mailen naar: holtvonk@12move.nl. Reacties of correcties op dit artikel zijn op hetzelfde e-mail adres welkom.

Clockmakers' Museum bezoek waard

door: E.H. Glasius

Wie Londen door de week bezoekt en ook maar even daartoe de gelegenheid heeft, doet er goed aan het geheel vernieuwde Clockmakers' Museum in the Guildhall te bezoeken. Dit Museum geeft een fascinerend chronologisch overzicht van de Engelse klokkenmakers en hun betekenis voor de wetenschap en de zeevaart.

In 1631 kregen de klokkenmakers in Londen, dat wil zeggen in the City of Londen, destijds een betrekkelijk klein gebied in de omgeving van St. Pauls Cathedral, hun eigen gilde door een charter van koning Karel I (Oudere lezers zullen zich herinneren dat dit vroeger een bekend sigarenmerk was met het portret van de vorst op de bandjes. Dat portret was geschilderd door Anthony van Dyck, de Britse hofschilder). Dit gilde, the Worshipful Company of Clockmakers, bestaat nog steeds.

Een van de oudste klokken uit de collectie is een lantaarnklok van Francis Foreman, de man die de petitie opstelde die leidde tot de oprichting van het gilde.

In het Museum zijn topstukken opgesteld uit de geschiedenis van het klokken en horloges maken in Engeland, voornamelijk in Londen. Vooral wat wordt genoemd "the gol-

Een "longcase clock",
gesigneerd
"Edwardus East
Londini", ca. 1675.
(Clockmakers'
Museum, Londen).

den age" (ruwweg 1660 - 1730) is goed vertegenwoordigd met namen als Henry Jones, Thomas Tompion, John Harrison en Edward East. Vanzelfsprekend zijn er ook scheepschronometers, die het rechtstreeks "gevolg" waren van de vindingen van Harrison, te zien.

Het Museum is niet gevestigd in the Guildhall zelf maar in de Guildhall Library, die daaraan grenst, doch een aparte ingang heeft, Aldermanbury is het officiële adres. Open helaas niet in het weekend, maar op maandag t/m vrijdag van 09.30 - 16.45 uur.

Nadere inlichtingen: www.clockmakers.org

Een “Johannes van Ceulen”, nieuw vormgegeven

Deel 2

door: J. Pool

Deel I van dit artikel verscheen in
TIJDSchrift 03/4 van december 2003.

Het repetitiewerk

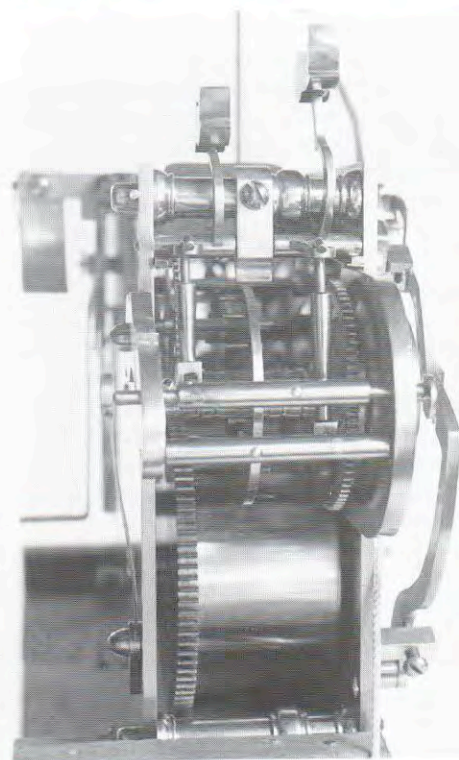
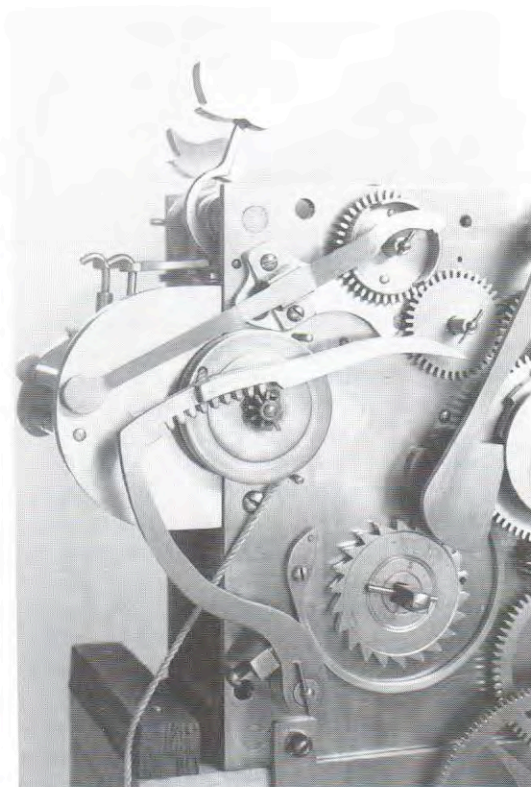
Men kan zich voorstellen dat het bezit van een klok in de 17e eeuw een grote luxe betekende, waarvan de eigenaar ook 's nachts wilde genieten. De klok werd dan meegenomen naar de slaapkamer. Het slaan van de uren kon dikwijls worden voorkomen door de belhameras in de uiterste positie te blokkeren. Het slagwerk zelf bleef dan gewoon functioneren en de klok bleef dus “op slag”. Indien de klok was voorzien van een repetitiewerk kon op één kwartier nauwkeurig worden gehoord hoe laat het was.

In het op het ontwerp van Van Ceulen gebaseerde repetitiewerk (zie afb. 11, 12 en 13), dat in de zelfbouwklok is ingebouwd, worden eerst het aantal verstreken uren geslagen op een “zware” bel en vervolgens het aantal verstreken kwartieren op een “lichte” bel. Deze bellen zijn in de kast bovenaan het uurwerk bevestigd. Is de tijd bijvoorbeeld 38 minuten na 4 uur dan weerklinken eerst 4 slagen op de zware en vervolgens 2 slagen op de lichte bel. Het repetitiewerk wordt gestart door het trekken aan een koordje, dat buiten de kast hangt.

Voor geïnteresseerden in de werking van dit natuurlijk volkomen achterhaalde systeem volgt hieronder een beschrijving van het principe van de werking. In afb. 14, 15 en 16 zijn de belangrijkste componenten van het repetitiewerk weergegeven. Afb. 14 toont as A waarop, tussen de platines, het penne-wiel Pe (vast maar instelbaar), het grondrad G (draaibaar) en het palrad Pa (vast) zijn gemonteerd. Aan de voorzijde is een trommel T met rondsel R vast aan de as bevestigd middels een voorsteekpen. De trommel valt over het veerhuis Vh, dat vast op de voorplatine is gemonteerd. Het eind van veer V is verbonden met het veerhuis, het begin is aan as A gekoppeld. Wanneer nu aan het over de trommel lopende koord Ko wordt getrokken, wordt de veer opgewonden, as A draait rechtsom (van voren gezien) en dus ook het penne-wiel en het palrad. Het grondrad G draait niet mee. Na het loslaten van het koord ontspant de veer

Afb. 11
Details van het
repetitiewerk.
De hefboom boven-
aan bedient de
kwartierslag, de
tandheugel daar-
onder de uurslag.

Afb. 12
Op de achterplatine
is aan de rechterzijde
bladveer Vb te zien,
die de kwartier-
lichter as in de rust-
stand terugduwt.

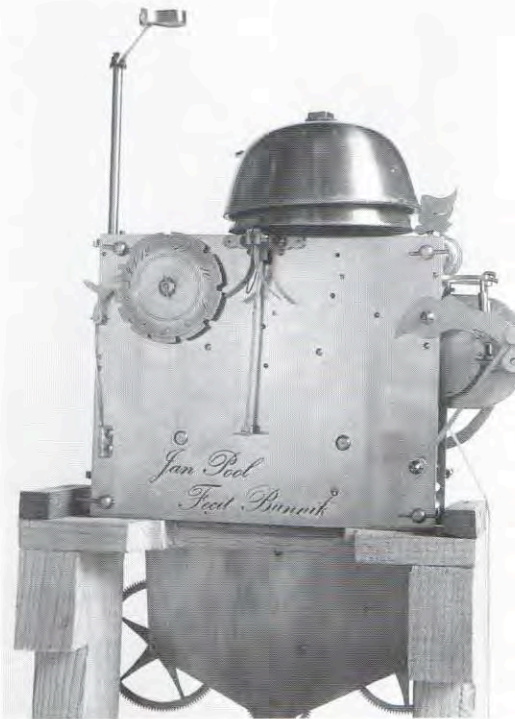
en de palling zorgt ervoor dat het palrad Pa het grondrad G meeneemt bij het linksom draaien van as A. Raderen 13 en 14 en de windvleugel zoals in afb. 5 (zie deel I) aangegeven, regelen de draaisnelheid van as A en daarmee het tempo waarmee de bellen worden aangeslagen. De pennen op wiel Pe (zie afb. 15), dat is voorzien van 12 pennen (op de achterzijde) + 3 pennen (op de voorzijde) duwen tijdens het opwinden de uurlichter Lu en de kwartierlichter Lk omhoog. De beweging van deze lichters wordt via de lichterassen Lu en Lk overgebracht op de trekarmen Ta en de trekstangen Tr. Omdat deze trekstangen met een haakconstructie aan de belhamerarmen B zijn bevestigd komen deze armen bij deze actie niet in beweging.

De uurslag

Aan de voorzijde van de platine (zie afb. 16) is een tandheugel Th gemonteerd, die draait om O3 en ingrijpt in rondsel R op as A. Het twaalfuurrad is voorzien van een getrap rad Gr, waarvan de diameter per trap een factor 1 toeneemt, corresponderend met uur 1 t/m 12. Bij het trekken aan koord Ko neemt de trommel T de tandheugel mee totdat deze het getrap rad raakt. De hoek, die de trommel verdraait, wordt dus bepaald door de stand van het getrap rad i.c. het uur van de dag. Het pennenwiel Pe verdraait over dezelfde hoek en deze hoek bepaalt dus het aantal pennen dat bij het terugdraaien van het pennenrad de uurlichter zal passeren. Met andere woorden, raakt de tandheugel Th het getrap rad, op bijvoorbeeld de positie zoals afgebeeld, dan zal de uurlichter Lu achtereenvolgens vijf maal door een pen omlaag worden gedrukt en de "zware" bel vijf maal slaan.

De kwartierslag

Bij het trekken aan het koord Ko passeren de dik getekende pennen 1, 2 en 3 (afb. 15) van het pennenwiel Pe, dat hierbij rechtsom draait, altijd als eerste pennen kwartierlichter Lk. Bij het terugdraaien - linksom - drukken pennen 1, 2 en 3 de kwartierlichter pas omlaag nadat de uren zijn geslagen. Of deze pennen de lichter raken is afhankelijk van de positie van de kwartierlichteras Kl. Pennen 1, 2 en 3 hebben een verschillende lengte. Lichteras Kl wordt door een bladveer Vb tegen de binnenzijde van de voorplatine gedrukt (afb. 14). In deze positie mist de lichter Lk pen 1 en wordt geen kwartierslag gegeven. Indien as Kl naar links verschuift, is contact met pennen 1, 2 en 3 wel mogelijk. Deze verschuiving wordt bewerkstelligd door het wisselrad Rw (afb. 16). Op dit rad, dat 1 x per uur ronddraait, is over 3/4 deel van de omtrek een kam aangebracht, waar-

Afb. 13
Het repetitiewerk
meer in detail.

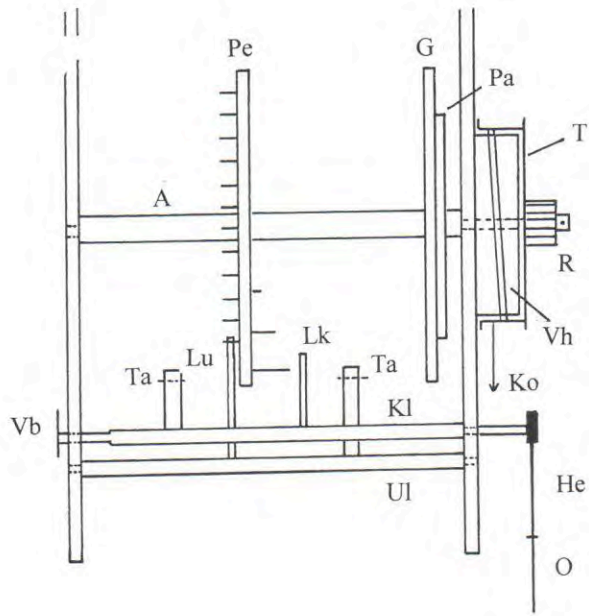
van de hoogte per kwartier getrap toeneemt. Hefboom He, die bij O scharniert, brengt deze toename over op de kwartierlichteras Kl. Tijdens het eerste kwartier staat as Kl in de getekende, meest rechtse stand en wordt pen 1 niet geraakt. Tijdens het vierde kwartier is de as echter geheel naar links verschoven. Lichter Lk wordt nu door de drie pennen geraakt en er wordt dus driemaal een kwartierslag gegeven. Bladveer Vb zorgt ervoor dat as Kl vervolgens weer in de meest rechtse positie wordt teruggeschoven.

Bij de bouw van het repetitiewerk bleek het toepassen van een lange hefboom tussen het wisselrad Rw en kwartierlichteras Lk een te grote belasting voor het gaand werk te vormen. Door toepassing van twee extra raderen, waarvan er één is voorzien van de kam zoals op Rw kon met een kortere hefboom He worden volstaan en bleek het gaand werk deze belasting aan te kunnen. Deze raderen zijn linksboven op de voorplatine te zien.

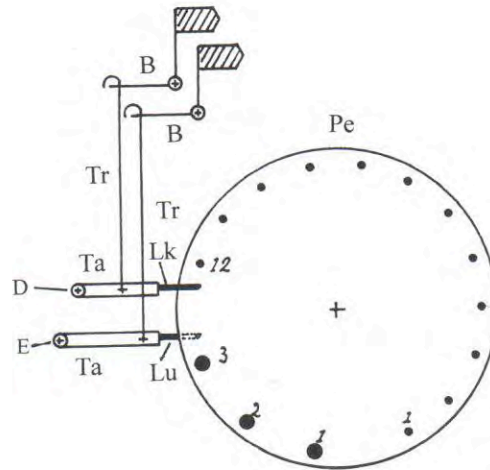
De wekker

Het wekkerwerk (afb. 17) is eenvoudig van constructie. Het bestaat in hoofdzaak uit 2 platines van 8 x 4,6 cm, een veerton met een rad van 72 tanden, een palsysteem, een spilrad met 13 tanden op een as met een rondsel van 8 tanden en een spil die als bel as fungeert. Het werk is in de rechter bovenhoek tegen de zijwand van de kast gemonteerd en is met een lange messing bout vanaf de buitenzijde vastgezet. Het opwinden geschiedt van buitenaf. De belha-

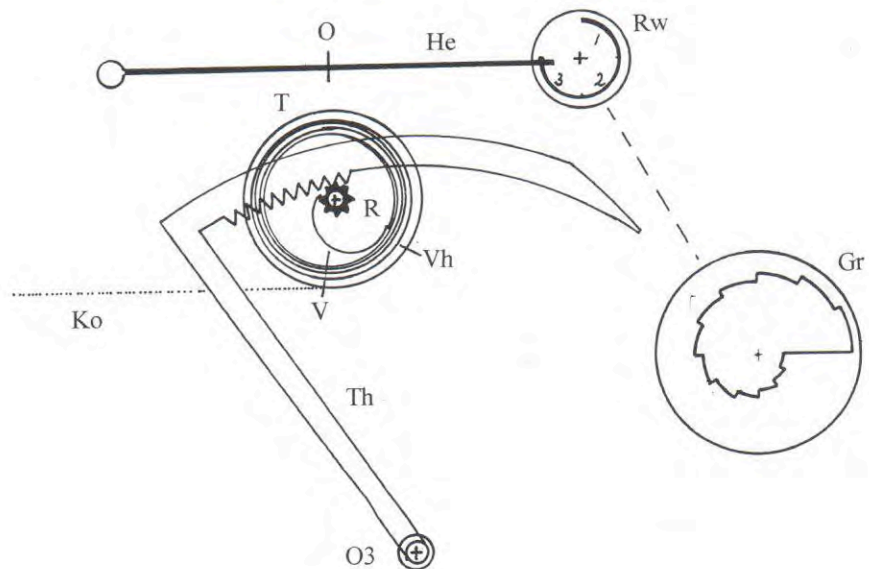
Afb. 14
Schematische
voorstelling van het
repetitiewerk in
zijaanzicht.

Afb. 15
Schematische
voorstelling van het
pennenrad met
lichters, trekstangen
en belhamers van het
repetitiewerk
(vooraanzicht).

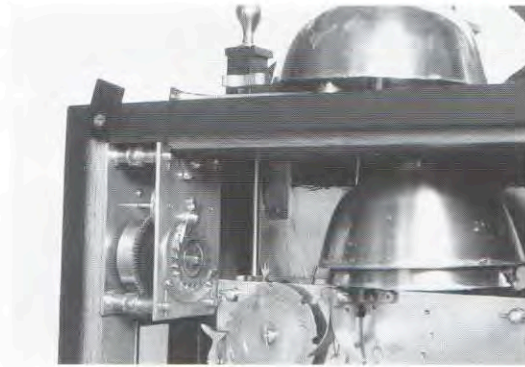

Afb. 16
Schematische
voorstelling van het
mechanisme voor
kwartier- en uurslag
van het repetitiewerk.

meras eindigt boven de kast in een vierkant, waarmee de hamersteel is verbonden. Bij de originele Haagse klokken vormen hamersteel en belhameras één geheel. Toen ik aan dit project begon wist ik niet goed op welke wijze het wekkermechanisme was gekoppeld aan de wekschijf achter de uurwijzer. Na veel zoeken vond ik één foto in "Dutch Antique Domestic Clocks" van dr. J.L.Sellink [6] en wel op pagina 60. Hieruit bleek hoe een en ander in zijn werk gaat.

Voor de liefhebbers heb ik in afb. 18 en 19 het principe van de werking aangegeven. Hamersteel Ha loopt na de dubbel uitgevoerde hamer nog ca. 10 mm door. Arm Wa draait om O1 en is in het midden voorzien van de opstaande pen Wp. In de rechter positie van Wa blokkeert pen Wp de zwaaiende beweging van hamersteel Ha. In de linker positie van Wa kan de punt van de hamersteel pen Wp passeren en de wekker aflopen. Veer Wv houdt arm Wa in de linker positie. Aan het eind van arm Wa is een stang We bevestigd, die door een sleuf in de bovenzijde van de kast steekt. Op de twaalf-uuras van het uurwerk is lichtklemmend schijf Ws aangebracht. Deze schijf is voorzien van een inkeping zoals te zien in afb. 18. Arm W scharniert om O2. Het zwaartepunt van arm W ligt lager dan draaipunt O2, zodat de kam onderaan de arm tegen de schijf blijft drukken. Zolang de kam de radius volgt blijft de nok bovenaan arm W in de rechter positie en duwt dan stang We eveneens in de rechter positie waarbij de hamerarm dus is geblokkeerd. Zodra echter de kam in de inkeping van schijf Ws valt, beweegt de top van arm W naar links en kan stang We onder invloed van veer Wv, eveneens naar links bewegen en wordt de hamersteel vrijgegeven. De wekker kan nu aflopen. Het instellen van de wektijd gebeurt middels een schijf, voorzien van

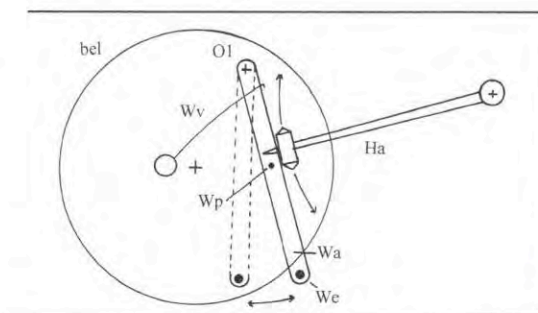
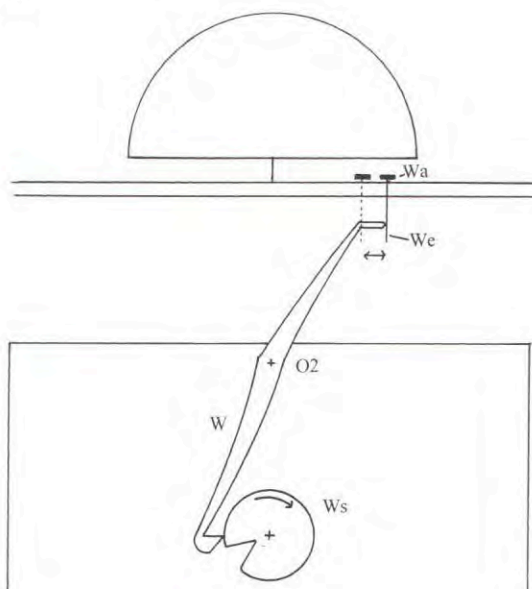
Afb. 17
Het wekkerwerk is rechtsboven in de kast geplaatst.

uur- en kwartieraanduiding, die achter de uurwijzer is geplaatst en middels een zes-kant aan schijf Ws is gekoppeld (zie ook afb. 3 in deel I). De wektijd wordt ten opzichte van de uurwijzer ingesteld, die daartoe van een pijlvormig staartje is voorzien.

De kast

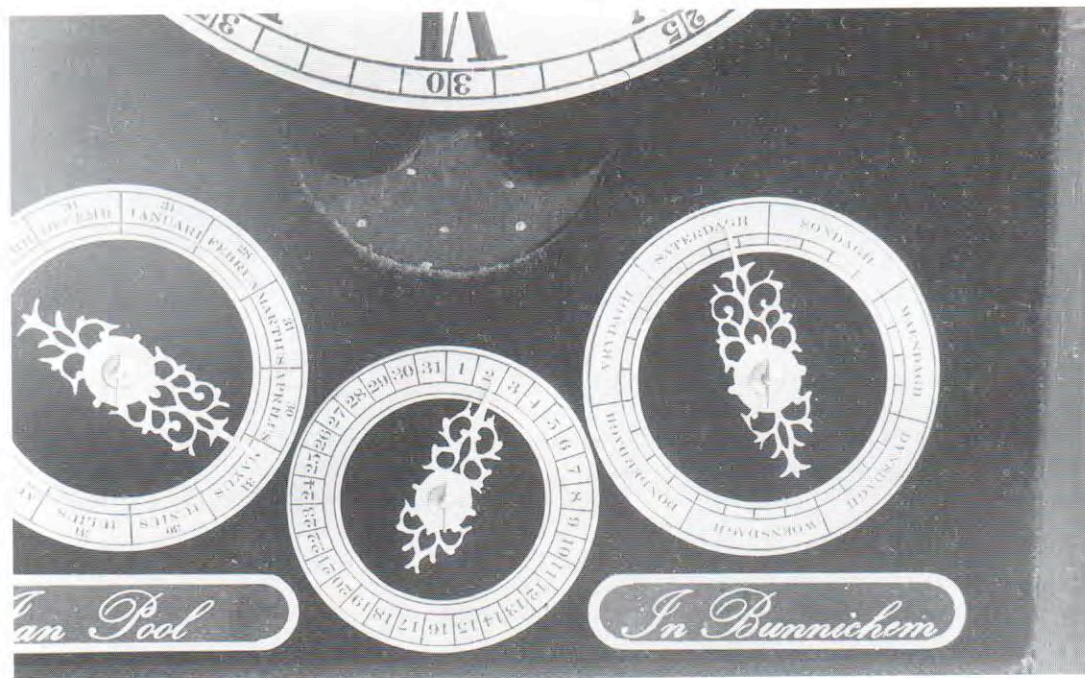
Haagse klokken werden doorgaans met ebbenhout gefineerd. Ook werd dikwijls schildpad toegepast om de kast een rijker uiterlijk te geven. Het is tegenwoordig wat lastig om aan deze materialen te komen en er moest dus naar alternatieven worden gezocht. Als vervanger voor het ebbenhout is gekozen voor zwarte lak, die vervolgens in de was is gezet. Lak is natuurlijk niet een echt goede vervanger, maar het gebruik ervan is acceptabel. Als vervanger voor schildpad, waarmee onder andere de timpaan, de pilaren en de sokkels zijn bekleed, heb ik rood koper toegepast, dat langs chemische weg roodbruin is gekleurd en is voorzien van een donkerzwart vlekkenpatroon. Het effect benadert schildpad heel aardig en oogt ook heel fraai.

De afmetingen van de kast, die op zes messing pootjes staat, zijn 48 x 30 x 16 cm. De inschriften en dergelijke op de wijzerplaat en indicatieringen zijn geëtst en vervolgens

Afb. 18
Principewerking van de wekkeractivering. De onderdelen zijn in de kast ondergebracht.

Afb. 19
Het op de bovenzijde van de kast gemonteerde mechaniek ten behoeve van het wekkerwerk.

Afb. 20
De indicatieringen
voor datum, maand
en dag van de week.
Boven de datumring
is de maanschijf
zichtbaar.

ingelakt en verzilverd. Dit laatste geldt eveneens voor de vijf wijzers. Afb. 20 toont de verschillende indicatieringen meer in detail.

Bijzonderheden

Gegevens over de originele veren waren niet beschikbaar. Uitgaande van de afmetingen van de veertonnen ben ik gestart, voor zowel het gaand- als het slagwerk, met veren van 27 x 0.4 x 2900 mm. Voor het slagwerk bleek deze veer geschikt. De capaciteit is voldoende om gedurende 18 dagen dagelijks 180 slagen te leveren (per 12 uur 78 uurslagen en 12 halfuurslagen). De veer voor het gaand werk levert niet alleen de energie om de slinger in beweging te houden, maar wordt via de uuras tevens belast met het omlaag drukken van de slagwerklichter, het bedienen van de hefboom die de kwartierslag van het repetitiewerk regelt en de aandrijving van de extra functies. Voorts is er steeds wrijving tussen de wekkerarm en de wekkerschijf op de twaalfuuras. De oorspronkelijk toegepaste veer, met een dikte van 0.4 mm, kon deze belasting niet steeds aan. Vervanging door een veer met een dikte van 0.45 mm loste dit probleem echter op. Met deze veer bedraagt de gangduur van de klok 11 dagen.

Bij de bouw van deze klok is gebruikt gemaakt van hedendaags materiaal en gereedschap, dat in alle soorten en maten is te verkrijgen. Hoe anders was dat niet in de tijd dat Van Ceulen c.s. hun klokken - voornamelijk met de hand - vervaardigden en niettemin van een kwaliteit waren die een levensduur van meer dan 300 jaar garandeerde. Die mannen konden er echt wat van. Toch lijkt Van Ceulen een ontwerpfout te

hebben gemaakt en die betreft de aanwijzing van de maanfase. De raderen voor de aanwijzing van de dag van de week, maand, datum en maanfase draaien alle rechtsom (zie afb. 9 in deel I). Bij Van Ceulen bevindt het venster in de voorplaat, waardoor de maan zichtbaar is, zich onder het draaipunt van het maanrad. Het gevolg hiervan is dat de maan nu niet van links naar rechts beweegt maar van rechts naar links. Met andere woorden, de normale volgorde nieuwe maan, eerste kwartier, volle maan, laatste kwartier is omgedraaid. De maan komt dus in het laatste kwartier op en gaat in het eerste kwartier onder. Van Ceulen heeft bij het ontwerp van de tandwielrein voor de aanwijzing van de datum en dergelijke, dit feit onderkend en kennelijk voor lief genomen. Hij heeft de buitenrand van de maanschijf van zijn klok namelijk voorzien van een cijferring ten behoeve van de maan-datum en deze datum loopt op bij het naar links draaien van de maan. De oplossing voor dit probleem is eenvoudig en bestaat uit het omkeren van de draairichting van het maanrad. Dit vereist echter bijplaatsing van twee extra raderen met 135 tanden. Ik heb het gevoel dat hij, net als ik, er gewoon "ingetuind" is en dat de bouw van de klok al zover was gevorderd dat aanpassing teveel werk zou betekenen.

Met dank aan de heer F.J. Reith voor het kritisch doornemen van het concept en voor diens commentaar.

Literatuur

De literatuurlijst is opgenomen onder deel I in het vorige nummer van TIJDSchrift.

Mooie klokkententoonstelling in Luik

door: dr. P.Th.R. Mestrom

Graag wil ik de lezers opmerkzaam maken op een heel mooie klokkententoonstelling in Luik in het Musée d'Ansembourg, Féronstrée 114. De expositie, onder de naam "L'âge d'or de l'horlogerie Liègeoise; Liège remet les pendules à l'heure" (De gouden eeuw van de Luikse klokkenmakerij; Luik zet zijn klokken op tijd), duurt van 14 november 2003 tot 30 mei 2004.

Het is een gelukkig initiatief van de Luikse Schepen (Wethouder) voor Cultuur, Hector Magotte.

Er worden staande klokken, pendules, zakhorloges, enkele zonnewijzers en wat gereedschappen getoond. Dit alles in het prachtige kader van het Musée d'Ansembourg, een Luiks stadspaleisje, gebouwd tussen 1738 en 1741. Het gebouw, met fraaie plafonds, lambrizeringen, etc., alleen al is een bezoek waard. Het is sinds 1903 het prestigieuze onderkomen voor de decoratieve kunsten uit het prinsbisdom Luik en heeft in zijn vaste collectie al een aantal uurwerken. Het Museum is elke dag geopend, behalve op maandag, van 13.00 tot 18.00 uur.

De staande klokken zijn voor een groot deel producten van de klokkenmakersfamilie De Beefe, die afkomstig is van Befve bij Thimister vanaf midden 16e eeuw en die zich verspreidde over Luik, Maastricht, Mechelen, Aken, etc. Enkele leden van deze familie werkten zelfs in het tweede kwart van de 18e eeuw meerdere jaren in Lissabon en Mafra, Portugal [1]. De uurwerken, voornamelijk weekwerken, zijn van hoge kwaliteit en vaak voorzien van bellen-spielwerken en soms van jacquemarts. Ook de klokkasten, waarin ze zijn ondergebracht, zijn meestal van hoge kwaliteit voor wat betreft materiaal, verhoudingen en sculpturale versieringen. Deze laatste zijn voor een Calvinistische Nederlandse smaak misschien soms wat overdadig, maar ze zijn mijns inziens nooit overladen of vulgair.

Naast de producten van de familie De Beefe vormen de prachtige pendules van Hubert Sarton (1748 - 1828) een kernpunt en hoogtepunt van de tentoonstelling. De pendules van Hubert Sarton vallen op door hun verfijnde uurwerktechniek en de meervoudi-

Afb. 1
Jean François
De Beefe.

ge wijzerplaten voor de verschillende aanduidingen. Eén van deze pendules is in bruikleen gegeven door het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum te Schoonhoven, evenals een dergelijke pendule van M.J. Boty Fils, Liège, met drie wijzerplaten en een maanfase-aanduiding. (Zie Tijdschrift 03/4, december 2003, blz. 25). Aan Hubert Sarton wordt door Joseph Flores de uitvinding van het automatisch zakhorloge toegeschreven [2]. Van de overige tentoongestelde zakhorloges blijft het natuurlijk de vraag in hoeverre het eigen werk of andermans werk is.

Voor de technisch ingestelde liefhebbers, maar natuurlijk ook voor anderen, is het werkplaatsje met antiek gereedschap interessant om te zien.

Van een echte catalogus van de tentoonstelling heeft men afgezien. In plaats daarvan heeft men een idee van genoemde Schepen Magotte uitgevoerd, namelijk een heruitgave van het boek van Florent Pholien:

"L'horlogerie et ses artistes au Pays de Liège" [3]. Dit boek is de enige monografie gewijd aan de Luikse uurwerkmakerij. De oorspronkelijke uitgave is natuurlijk alleen nog maar antiquarisch te vinden, maar er bestaan wel anastatische herdrukken van

Afb. 2
Kasteel Trocka(e)rt in
Ulbeek, Belgisch
Limburg.

wisselende kwaliteit.

De heruitgave getiteld: *"L'âge d'or de l'horlogerie Liègeoise; Liège remet les pendules à l'heure"*, is verzorgd door Ann Chevalier en André Thiry [4].

Voor deze heruitgave is de typografische uitvoering geheel vernieuwd. De tekst is behouden, maar de oude illustraties zijn vervangen door kleurenfoto's, veelal van objecten in de huidige expositie. Daar is veel voor te zeggen, maar het is toch jammer dat men zodoende enkele afbeeldingen van exceptionele klokken mist. Ik denk hierbij aan de hoodklokken op blz. 50 en 51 en de combinatiemeubels blz. 53 tot 55 uit het boek van Pholien [3]. Daar staan wel weer enkele nieuw ontdekte objecten in de heruitgave tegenover, zoals het oudst bekende, in Luik gesigneerde, zakhorloge van Balthasar de Pap uit 1612 [4, blz. 18] en de staande klok met langgerekte driehoekige kop van Gilles de Beefe uit 1747 [4, blz. 61]. De naamlijst van klokkenmakers in het boek van Pholien bevatte 431 vermeldingen (sommige klokkenmakers worden meerdere keren vermeld, vanwege, bijvoorbeeld, een andere schrijfwijze van de naam of een ander adres). De naamlijst in de heruitgave is door A.Thiry uitgebreid tot 833 [4].

Daarbij moeten wel de volgende kanttekeningen worden gemaakt.

Thiry heeft het territorium en de tijdsspanne betreffende het onderwerp Luikse uurwerkmakers aanzienlijk uitgebreid ten opzichte van Pholien. Thiry gaat zelfs tot een geboortedatum in 1919 (Armand Sarton II). Ik weet niet of het zo zinvol is om de namen van laat-19e en vroeg-20e eeuwse "klokkenmakers" te noemen, omdat zij nog slechts reparateurs en wederverkopers

waren.

Het territorium dat hij behandelt omvat ook Belgisch Limburg en Nederlands Limburg tot de lijn Heythuysen - Weert. Daar is op zich geen bezwaar tegen, want deze gebieden horen gedeeltelijk tot het Pays de Liège en gedeeltelijk tot de periferie daarvan. Maar, als hij ook de periferie wil behandelen, dan zou daar toch ook de streek rond Aken bij moeten zijn. Men spreekt in de cultuurhistorie immers van de driehoek Luik-Aken-Maastricht en men doelt dan op de grote verwantschap in stijl van allerlei voortbrengselen uit dat gebied.

Klokkenmakersnamen uit Aken en omgeving zal men echter tevergeefs zoeken in deze naamlijst, waarschijnlijk omdat een handzaam boek ontbreekt waaruit deze namen konden worden overgeschreven. Heel anders is het daarentegen met de beide Limburgen gesteld. Hier kon Thiry, wat Belgisch Limburg betreft, putten, zonder bronvermelding, uit het boek van E. Fraiture: "Uurwerkmakers en uurwerknijverheid in Vlaanderen" [5]. Fraiture heeft, met bronvermelding, de gegevens van de Belgisch Limburgse klokkenmakers overgenomen uit mijn boek "Limburgse klokken en hun makers" [6]. Voor wat betreft Nederlands Limburg heeft Thiry de gegevens, zonder bronvermelding, overgeschreven uit mijn thans verouderde lijst in "Kunst, ambacht en volksgebruiken Zuid-Limburg" in de serie "Karakteristiek" [7]. Blijkbaar kent Thiry mijn dissertatie "Uurwerken en uurwerkmakers in Limburg, 1367 - 1850" [8] niet, noch mijn bovengenoemde boek "Limburgse klokken en hun makers" [6]. Jammer, anders was de lijst vollediger en meer up-to-date geworden.

Jammer is ook, dat in de heruitgave enkele zeer nuttige pagina's zijn weggelaten, waar Pholien de namen van klokkenmakers vermeldt met aangetroffen dateringen op klokken of documenten [3 blz. 117 – 119].

Positief te waarderen is het opnemen van de stamboom van de familie Sarton. Jammer daarentegen is weer het ontbreken van een stamboom van de familie De Beefe (voor genealogische gegevens betreffende de familie de Beefe zie J. Fleurbay en E. Fraiture: "De familie De Beefe".[9]).

Tenslotte nog een "petite histoire", die een aardig inkijkje geeft in het persoonlijke leven van een achttiende eeuwse klokkenmaker, waar wij in het algemeen zo weinig van weten en wier uiterlijk ons ook meestal onbekend is, omdat er zo weinig portretten van klokkenmakers zijn. Deze "petite histoire" is ontleend aan twee artikelen uit het tijdschrift "La Vie Wallonne" [10 en 11].

Het gaat hier over Jean François de Beefe (zie afb. 1), de jongste zoon van Gilles de Beef. Hij leefde van 1738 tot 1798 (?) in Luik. Wat was het geval?

Na een verkering van vier jaar met de drukker Jean François Gérard Bassompierre beloofde de schone Marie-Ida Ransonnet, oud achttien jaar, schriftelijk om te zullen trouwen met genoemde drukker. Marie-Ida was echter de dochter van de in hoog aanzien staande Jean François Ransonnet, "commissaire et marchand de la noble cité de Liège". Deze zag dat huwelijk in het geheel niet zitten en verbood zijn dochter te trouwen met Bassompierre. De trouwlustige Marie-Ida liep echter weg met haar geliefde, waarop de vader de vicaris-generaal verzocht om aan alle priesters te verbieden het paar te trouwen. Na heel veel verwickelingen, opsluiting in een klooster, poging tot schaking door Bassompierre, onterving, ontvoering uit een abdij door haar broer, dreiging van haar vader met excommunicatie, rechtszaken, etc. etc., gaat het huwelijk tussen Marie-Ida en haar drukker niet door. Welke bezwaren vader Ransonnet tegen het huwelijk had, is, bij gebrek aan documenten, niet meer te achterhalen.

In 1765 verschijnt Jean François De Beefe, telg uit de gerenommeerde klokkenmakersfamilie en zelf ook in Parijs opgeleid tot klokkenmaker, ten tonele. Vader Ransonnet haalde hem zelf binnen om een klok te repareren. Toen Marie-Ida en Jean Francois De Beefe elkaar ontmoetten, werden zij verliefd op elkaar. Maar ook tegen De Beefe had vader Ransonnet bezwaren. De Beefe moest Marie-Ida schaken om haar te kunnen trouwen. Het huwelijk werd gesloten te Luik op 21 juni 1765 en Marie-Ida werd weer ont-erfd. Toch kwam De Beefe weer op goede voet te staan met zijn schoonvader door

hem een grote dienst te bewijzen. Hij ont-rukte hem namelijk aan de gerechtsdienaren, die hem naar de gevangenis brachten, omdat ze hem aanzagen voor een gezochte Franse bankroutier. De Beefe kwam de stoet tegen, trok zijn degen en bevrijdde zijn schoonvader. Had u ooit gedacht dat er klokkenmakers waren die een degen droegen??

Jean Francois en Marie-Ida kregen in 1772 een dochter, maar de moeder stierf helaas in het kinderbed. Deze dochter trouwde in 1801 met een zekere Gisbert Ghysens de Schalkhoven op kasteel Trockaert in Ulbeek (Belgisch Limburg). Later kocht Jean François De Beefe dit kasteel (zie afb. 2), waaruit het bijgevoegde portret (afb. 1) komt, en werd aldus kasteelheer. Het kan vreemd gaan met een klokkenmaker!

[1] LEHR, A.: "De twee klokkenspelen op het Nationaal Paleis te Mafra ; een verslag van de huidige toestand", Asten, 1984.

[2] FLORES, J: "Perpétuelles à roue de rencontre: Montres automatiques, une page d'histoire", Neo Editions, Besançon, 2001.

[3] PHOLIEN, F: "L'horlogerie et ses artistes au Pays de Liège", Imprimeries Nationales des Militaires Mutilés et Invalides de la Guerre, Liège, 1933.

[4] CHEVALIER, A. et THIRY, A: "L'âge d'or de l'horlogerie Liégeoise, Liège remet les pendules à l'heure", Editions Luc Pire, Bruxelles, 2003, ISBN 2-87415-343-5.

[5] FRAITURE, E: "Uurwerkmakers en uurwerkknijverheid in Vlaanderen", uitgeverij Peeters, Leuven, 2002, ISBN 90-429-1204-9.

[6] MESTROM, DR. P.TH.R: "Limburgse klokken en hun makers", uitgeverij Ultima Hora, Maastricht, 1997, ISBN 90 901 08 572.

[7] MESTROM, P.TH.R.: "Kunst, ambacht en volksgebruiken Zuid-Limburg", Uitgeverij Het Wereldvenster, Baarn, 1977 (serie "Karakteristiek"), (blz. 46 – 70).

[8] MESTROM, P.TH.R: "Uurwerken en uurwerkmakers in Limburg, 1367-1850," Uitgeverij Eisma, Leeuwarden, 1977 (Dissertatie Universiteit Maastricht), ISBN 90-74252-60-5 geb.

[9] FLEURBAY, J EN FRAITURE, E: "De familie De Beefe", Tijdschrift: "UURologisch Nieuws" 2 (2003) nr. 3.

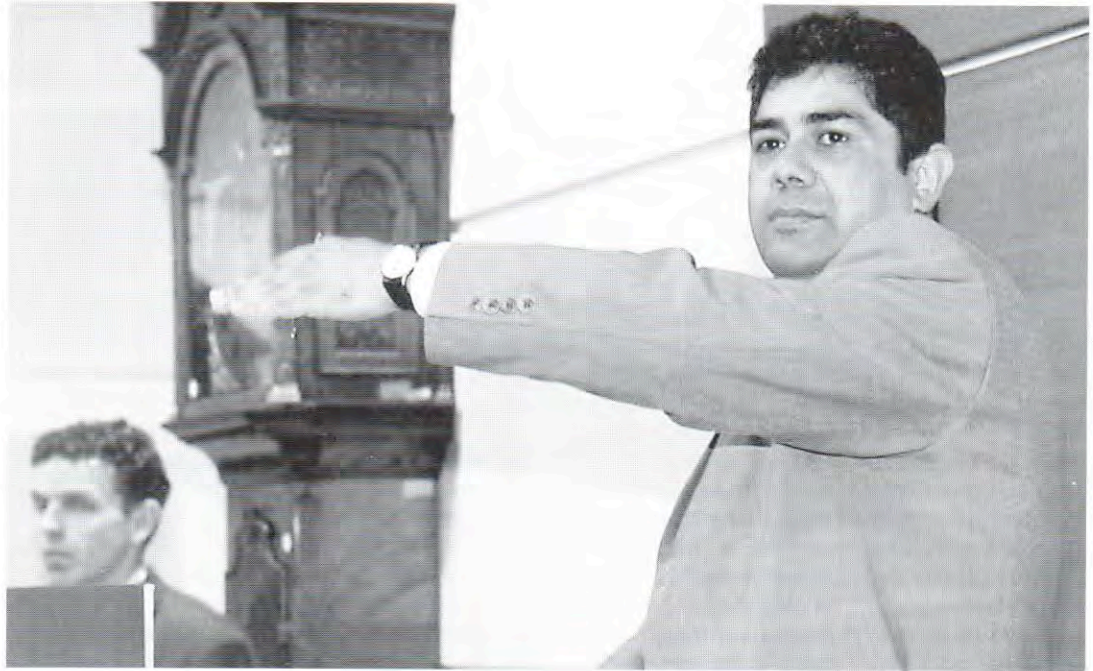
[10] BROEK, PH. VAN DEN: "Jean François Gérard Bassompierre et les "infortunes de la vertu", à propos d'un mariage manqué", Tijdschrift: "La Vie Wallonne", tome LV, 1981, (blz. 233 – 238).

[11] DELREE, H: "Jean François Gérard Bassompierre et les "infortunes de la vertu", les suites d'un mariage manqué", Tijdschrift: "La Vie Wallonne," tome LXV, 1991,(blz. 215 – 221).

“Handel en wandel”

Sotheby's in 10 jaar naar vooraanstaande positie

door: E.H. Glasius

R. Wooter van Sotheby's in actie als veilingmeester, links naast het Amsterdams staand horloge, J. Meis.

In ruim tien jaar is het bekende veilinghuis Sotheby's Amsterdam erin geslaagd in ons land een toonaangevende positie op te bouwen in het segment “klokken en horloges”. In een gesprek met de Redactie van TIJDSchrift lichtten mevrouw D. (Diana) Ridderikhoff en de heren J. (Jos) Meis en R. (Ronny) Wooter deze ontwikkeling toe. Zoals bij de meeste veilinghuizen waren de klokken bij Sotheby's in Amsterdam jarenlang ondergebracht in de categorie “meubelen”. Het aanbod van een grote collectie was in 1992 aanleiding om met een afzonderlijke veiling te beginnen. Deskundige drs. H. van Mierlo speelde daarin een belangrijke rol. In oktober 1995 kwamen de horloges erbij.

Tegenwoordig worden de zaken behartigd door drs. J. Meis (1970) als specialist voor de klokken en R. Wooter (1960) voor de horloges. Wooter is een mechanisch vakman. Hij werd opgeleid als werktuigbouwkundige en was ook werkzaam als goud- en zilversmid. Bij Sotheby's, waar hij al sinds 1985 werkt, vervulde hij eerst administratieve functies, maar kreeg de positie van expert toen de horloges een specialisatie werden. Meis hielp al als middelbare scholier in de antiekzaak van zijn zwager en ging uit interesse kunstgeschiedenis studeren. Zijn

afstudeerscriptie handelde over Noord-Nederlandse kasten. Vervolgens ging hij bij een regionaal veilinghuis werken en daarna bij een bekende antiquair in de Achterhoek waar, naast ander antiek en kunst, veel in klokken werd gehandeld. In december 2000 begon hij bij Sotheby's, waar overigens in totaal 26 experts werkzaam zijn.

Sotheby's houdt in Amsterdam per jaar twee gespecialiseerde veilingen, hetgeen voor een betrekkelijk kleine markt als de Nederlandse bijzonder genoemd mag worden. Meis verklaart dit uit de grote belangstelling in ons land voor klokken:

“Ik weet niet of Huygens er nog iets mee te maken heeft, maar in ieder geval constateren wij dat veel Nederlanders in klokken geïnteresseerd zijn. Ook mensen met bescheiden middelen hebben meer dan één klok, bijvoorbeeld een Comtoise en een Friese staart. Velen zijn op diverse terreinen actief en hebben belangstelling voor de techniek, sommigen willen ook repareren. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld België, waar men over het algemeen meer kijkt naar een klok als onderdeel van een interieur.”

De huidige positie heeft Sotheby's geleidelijk opgebouwd, onder andere door via adverte-

ties de mensen op de mogelijkheden van taxaties te wijzen en contacten te onderhouden met de vakmensen op dit gebied en met de liefhebbers. De speciale voorbezichtigingsdagen voor leden van de bij de Federatie Klokkenvrienden aangesloten verenigingen - een initiatief van de AHS Dutch Section - zijn hiervan een goed voorbeeld. Behalve Nederland behoort ook België en Duitsland tot het werkterrein. Niet alleen worden uit deze landen stukken aangeboden, handelaren komen uit heel Europa ook kijken hoe de situatie op de markt is, de veiling is daar immers een afspiegeling van.

Klokken en horloges worden vooral door particulieren veel aangeboden. Velen denken dat ze iets in huis hebben, maar komen met kopieën van Zaanse of Friese klokken aan. Soms komen er op één dag negen klokken in de spreekkamer, die allemaal niets zijn, maar Meis maakt ook mee dat hij zes exemplaren te zien krijgt, die zo door kunnen naar de veiling. Een enkele keer brengt iemand iets waarvan hijzelf geen hoge dunk heeft, maar dat wel degelijk goed is. Zo werd Meis een paar jaar geleden gebeld door iemand die vroeg wat een wortelnoten Friese staartklok waard zou zijn. Aangezien die niet bestaan werd de man verzocht ermee naar Amsterdam te komen. Die voelde daar niet voor en wilde de klok liever voor 1200 euro aan zijn buurman verkopen. Uiteindelijk kwam hij toch naar Amsterdam om daar te horen dat hij een zeldzame hangende Amsterdamse klok had, die minstens 10.000 euro op zou brengen. Het resultaat van 19.000 euro lag daar nog bijna honderd procent boven. Dit is uiteraard exceptioneel, vaker moeten Meis of Wooter op tactische wijze duidelijk maken dat een meegebracht voorwerp voor de veiling niet interessant is. Het belangrijkste criterium bij het innemen is niet de ouderdom, maar de kwaliteit en een zekere waarde. Het minimum bedrag daarbij is 750 euro. Klokken uit de twintigste eeuw worden veelal ondergebracht in de meubelstijl die ze vertegenwoordigen - Jugendstil, art déco, Amsterdamse School - en brengen vaak hoge prijzen op tijdens de in deze stijlperiodes gespecialiseerde veilingen. Dit soort klokken is alleen van belang vanwege het uiterlijk, er is meestal een standaard fabrieksuurwerk in gemonteerd.

Over het algemeen volgen de opbrengsten de taxaties, maar er zijn uitzonderingen. Zo werd in 1998 een Luikse staande klok geveild, waarvan de taxatie f 100.000 bedroeg, hetgeen door velen als te hoog werd gezien. Uiteindelijk werd afgeslagen bij f 500.000, waarmee dit een van de duurste klokken werd, die op het Europese continent is verkocht. In Engeland gaan regelmatig staande horloges en tafelklokken van de

bekende vroege makers voor nog hogere bedragen weg.

In het verzamelgebied horloges zijn de opbrengsten lager, maar Wooter veilde vijf jaar geleden toch een gouden toneelkijktje met ingebouwd horloge voor f 110.000.

Evenals in de handel constateren de experts van Sotheby's golfbewegingen in de voorkeuren van de kopers. Bij het taxeren en aannemen moeten ze hiermee terdege rekening houden: *"Het aanbod aan "gewone" horloges is zo groot, dat ik die op het ogenblik bijna niet meer aanneem; er moet minstens een of andere complicatie in zitten, wil het interessant zijn. Ook voor dameshorloges is bijna geen markt. Daarentegen brengen bijzondere exemplaren van de goede merken als A. Lange & Söhne, Rolex of Patek Philippe juist hoge prijzen op. Ook bijzondere zakhorloges zijn nog steeds gewild"*, aldus Wooter. Meis merkt dat staart - en stoelklokken geen plaats hebben in het huidige interieur. Maar de trend zou bijvoorbeeld ook omgedraaid kunnen worden: *"Als een trendsetter als Jan des Bouwrie ze positief zou waarderen, zouden we ineens veel hogere waarden kunnen realiseren en dus de inbrengers meer bieden."*

Wel is er veel vraag naar geornamenteerde Franse pendules, vooral uit de eerste helft van de 19e eeuw. Opmerkelijk is de prijsontwikkeling van de Amsterdamse staande horloges. Drie jaar geleden begon die ineens snel te stijgen, maar nu is deze weer terug op het niveau van daarvoor. De algemene economische situatie heeft wel prijsdrukend gewerkt, maar is de heren uiteindelijk meegevallen.

Veilen is een internationale bezigheid en dat geldt met name voor horloges, die immers gemakkelijk vervoerd kunnen worden. Wooter gaat regelmatig "de boer op" om in het buitenland aanbod te bekijken dat onder andere bij zustervestigingen wordt ingenomen. Hij beschikt over een goed netwerk en weet zo bijzondere stukken naar Nederland te krijgen. Bij de klokken worden alleen buitengewone exemplaren naar ons land gebracht. Zo kwam een Haagse klok uit New York en verwierf hier een passende opbrengst. Omgekeerd stuurde Meis onlangs een vroege Knibb tafelklok naar Londen.

Is twee experts bij twee veilingen per jaar niet een luxe?

"Neen", zeggen de heren, "er gaat ontzettend veel tijd in de voorbereiding van de veilingen zitten. Naast de acquisitie is het catalogiseren tijdrovend, want we halen vrijwel alles uit elkaar of, bij de horloges, maken het open om een correcte beschrijving te kunnen maken. Dat is met 200 - 250 horloges en meer dan 200 klokken per keer een heel karwei!"

Gewijzigde data voorjaarsveiling

De voorjaarsveiling wordt ditmaal op dinsdag 25 mei gehouden, aanvang 10.30 uur.

De kijkdagen zijn: Zaterdag 22, zondag 23 en maandag 24 mei, van 10.00 - 17.00 uur.

De speciale kijkmiddag met borrel voor klokkenvrienden is op vrijdag 21 mei, van 15.00 - 17.30 uur.

Wisseltentoonstelling Museum van het Nederlandse Uurwerk 2004:

Nederland – Engeland rond 1700

door: prof. dr. ir. C.A. Grimbergen

Na de tentoonstelling "Empire-Pendules; Gouden praal met een verhaal" is de wisseltentoonstelling van het Museum van het Nederlandse Uurwerk dit "Huygens-jaar" gewijd aan de wederzijdse beïnvloeding van het Nederlandse en het Engelse huissuurwerk (1680-1740), met als titel "**Hollandse Huissuurwerken van Engelse Signatuur (1675 - 1750)**".

In deze tentoonstelling, die van 17 april tot en met 31 oktober 2004 in het Museum van het Nederlandse Uurwerk te zien zal zijn, kunnen wij een selectie van vooral Nederlandse tafelklokken laten zien uit de periode 1675-1750, met de nadruk op de afkomst en de invloeden uit Engeland en Nederland. Het gaat grotendeels om uurwerken uit particuliere collecties, waarover nog niet werd gepubliceerd of die nog niet eerder in het openbaar werden getoond, aangevuld met bruiklenen van het Goud-, Zilver- en Klokken-museum te Schoonhoven en het Museum "Van Speelklok tot Pierement" te Utrecht.

Er zullen in het kader van de tentoonstelling twee lezingen worden georganiseerd, waarvan de eerste **zondagmiddag 25 april om 14.00 uur** in de Verkadezaal van het Zaans Museum zal worden gehouden door **R. H. van Gent**, auteur van diverse publicaties over Nederlandse uurwerken, met na afloop de traditionele wandeling naar het MNU en bezichtiging van de tentoonstelling. Over de tweede lezing, zondagmiddag 22 augustus, volgt nog een nadere mededeling in het volgende nummer van TIJDSchrift.

De tentoonstelling sluit heel goed aan bij - en kan als een inleiding gezien worden op -

de bijzondere tentoonstelling "Klokken uit de tijd van de Koning-Stadhouder". Deze tentoonstelling zal dit jaar van 10 september tot 28 november in Paleis "Het Loo" plaatsvinden, met als thema "Van idee tot perfectie; klokken van 1660 - 1720".

Hollandse Huissuurwerken van Engelse Signatuur (1675 - 1750)

Voor de introductie van de slinger

Reeds in de Middeleeuwen zijn er aanwijzingen voor activiteiten van Nederlandse uurwerkmakers in Engeland. Het belangrijkste voorbeeld hiervan vormt, ten tijde van koning Edward III, de vrijgeleide uit 1368 voor drie Delftse uurwerkmakers, de gebroeders John en Willem Uneman en Johan Lietuyt. Een later voorbeeld is Hans Nilve (Niloe), rond 1609 in Engeland werkzaam, die een speelklok voor koning James I vervaardigde. Vanaf deze tijd vormde de lantaarnklok het belangrijkste type huissuurwerk in Engeland. In Nederland werd deze periode gekenmerkt door de eerste stoelklokken met het balanswiel als gangregelaar.

De eerste slingerklokken

Vanaf december 1656 voerde Christiaan Huygens het eerste geslaagde experiment met een slingeruurwerk uit. Het zogenaamde "privilege" om uurwerken volgens dit systeem te mogen vervaardigen werd op 16 juni 1657 verleend aan de uit Haarlem afkomstige Haagse uurwerkmaker Salomon Coster. Reeds op 3 september 1657 werd er een contract opgesteld tussen Coster en de uit Londen afkomstige John Fromanteel, om als leerling van Coster te werken. Kort na zijn terugkomst in Engeland adverteerde de firma Fromanteel met klokken voorzien van een nieuw type gangregelaar voor een grotere precisie.

Christiaan Huygens werd in 1663 uitgenodigd lid te worden van de prestigieuze Royal Society. Door bemiddeling van Huygens werd in dat jaar opdracht verleend aan Severijn Oosterwijck, een van de opvolgers van Coster na diens dood in 1659, een uurwerk te vervaardigen met minuten- en secondenaanduiding. Oosterwijck werd later bekend als oprichter van het Haagse horlogemakersgilde (1688). Na de eerste, eenvoudige

Afb. 1
Tafelklok "Joseph Norris Amsterdam" ca. 1685, zogenaamde "Architectural style".

Afb. 2
Tafelklok met "basket", "Bern.(ard) van der Cloesen. Hague", ca. 1690. Een typisch voorbeeld van een Hollandse maker die op de "Engelse toer" gaat.

dig vormgegeven, klokkasten kreeg de Haagse klok een vorm ontleend aan klassieke architectuur. Deze klassicistische vormgeving van de Haagse klok beïnvloedde het ontwerp van de Engelse klokkasten, de zogenaamde "architectural style" (zie afb. 1).

William & Mary stijl

In 1689 besteed de Hollandse stadhouder Willem III de Engelse troon door zijn huwelijk met de Engelse koningsdochter Mary Stuart. Zijn hofarchitect Daniel Marot ontwierp in een weelderige barokstijl talloze interieurs en tuinen, zoals die van Paleis "Het Loo" te Apeldoorn. Deze stijl staat bekend als de "William & Mary stijl" (zie afb. 2). Van Marot zijn ook ontwerpen van klokkasten bekend. Deze zijn van grote invloed geweest op de vormgeving van de uurwerken van Thomas Tompion, hofuurwerkmaker van William & Mary. Het bekendste voorbeeld is de, in zilver uitgevoerde, eerste jaarpendule, die vanaf 1689 in de slaapkamer van de koning in gebruik was (zogenaamde Mostyn Tompion).

Staande klokken

In Engeland ontwikkelde zich uit de eerste slingerklokken de staande klok, aanvankelijk met een korte slinger. Na de invoering van de ankergang door William Clement ontstonden, vanaf circa 1670, staande klokken met een 1 meter lange (seconden-) slinger. Een toonaangevende maker was Ahasuerus Fromanteel, de vader van John. In Nederland werd de staande klok na 1675 geïntroduceerd door de uit Londen afkomstige Joseph Norris. Naast Norris vestigden zich meer Engelse uurwerkmakers in Amsterdam, zoals de reeds genoemde John Fromanteel en zijn broer Ahasuerus II en Edward Brookes.

Tafelklokken

De invloed van Engelse klokkenmakers

Afb. 3:
Detail uit een Haagse klok "Fromanteel & Clarke", Amsterdam ca 1705, een Bacchusfiguur liggend op een "hoorn des overvloeds".

blijkt met name uit de productie van Hollandse tafelklokken naar Engels model. Deze tafelklokken hebben een vierkante wijzerplaat van gematteerd messing, cherubijntjes als hoekstuk en vergulde ornamenten. De kast heeft over het algemeen een handvat om de klok binnenshuis gemakkelijk te kunnen verplaatsen. Vanaf ca. 1710 ontstaan getoogde wijzerplaten, waardoor de kast hoger wordt. Deze zogenaamde "Georgian style" kende als belangrijkste makers in Nederland Fromanteel & Clarke (zie afb. 3), Clarke & Dunster, Allin Walker, William Gibb en Benjamin Lisle. Het eind van de 17e en in toenemende mate de 18e eeuw kenmerkt zich door internationale uitwisseling en een groeiende industrialisering van de productie van uurwerken. Er zijn bewijzen dat er over zee export van uurwerkonderdelen en -kasten plaatsvond. Een voor deze ontwikkeling kenmerkende figuur is de Engelse Henry Sully, die na een verblijf in Leiden en Wenen, in Frankrijk horlogemakers-werkplaatsen opzette, waarvoor hij tientallen uurwerkmakers uit Londen liet overkomen. Het Haagse horlogemakersgilde, in 1688 opgericht, kan worden gezien als een reactie op deze internationalisering, de opkomst van vervalsingen, later in de 18e eeuw, als een gevolg ervan.

Beurs elektrische uurwerken

De "Arbeitskreis Elektrische Uhren" van onze Duitse zustervereniging "Deutsche Gesellschaft für Chronometrie" (DGC) organiseert dit jaar weer een beurs voor, uitsluitend, elektrische uurwerken. Het is overigens al de 5e keer dat deze beurs gehouden wordt.

De beurs vindt plaats in Mannheim-Seckenheim (Seckenheimer Hauptstrasse 116, "Badischer Hof").

Zaterdag 5 juni 2004:

Beurs van 10.00 – 18.00 uur.

Zondag 6 juni 2004:

Lezingen van 10.00 – 14.00 uur.

Informatie:

Till Lottermann, tel. 0049 621 473 010

Emailadres: uhrenseminare-lottermann@online.de

of

Thomas Schraven, tel. (na 20.00 uur) 0049 2151 560 982

Emailadres: thoschraven@debitel.net.

door: L.J.M. Heijst

Nieuw boek "Torenuurwerk- techniek" van W. Houtkooper

Onlangs is van de hand van W. Houtkooper een omvangrijk boekwerk op het gebied van torenuurwerken voltooid. Het werk, getiteld: **"Torenuurwerktechniek"**, kan men beschouwen als een handleiding in de ruimste zin des woords, die de werking, de theorie, het beheer en de reparatie c.q. restauratie van torenuurwerkinstallaties uitvoerig behandelt. Tevens worden een aantal automatische opwind- en gelijkzetsystemen beschreven.

De auteur, W. Houtkooper, is een deskundige op het gebied van torenuurwerkinstallaties, met een ervaring op dit vakgebied van ca. 25 jaar. Ook was W. Houtkooper één van de oprichters, in 1980, van de Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk.

Het werk wordt uitgegeven als elektronisch boek (zogenaamd "eBoek"), dat wil zeggen als PDF-bestand op CD. Desgewenst kan het echter ook in gefotokopieerde vorm (zwart/wit) worden geleverd.

Het eBoek telt maar liefst ruim 620 pagina's (A4) en is voorzien van 350 kleurenfoto's en 550 zwart/wit illustraties.

Het eBoek "Torenuurwerktechniek" mag gerust uniek genoemd worden. In zowel de Nederlandse als de Engelse, Duitse of Franse taal is geen vergelijkbaar werk bekend.

H.J. van Nieuwenhoven, oud-adviseur voor luidklokken en torenuurwerken bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, schrijft in zijn ten geleide over het eBoek: *"Wim (Houtkooper, red.) is erin geslaagd een zeer uitgebreid en rijk geïllustreerd boekwerk samen te stellen, dat hopelijk een grote verspreiding zal kennen, niet alleen bij de technici onder ons, maar ook onder de vele liefhebbers."*

Op de CD staat het eBoek in de resoluties 300 dpi en 150 dpi. Tevens is het programma Adobe Acrobat Reader (NL) bijgevoegd, waarmee het eBoek gelezen en afgedrukt kan worden.

Inhoud

In het eBoek komen vele onderwerpen uitgebreid aan de orde. Het boek omvat de volgende hoofdstukken: Ten geleide/Voorwoord/Gebruiksaanwijzing eBoek/Inleiding/Mechanische torenuurwerken/Gaande werken/Slagwerken/Speelwerken/Wijzeraandrijvingen/Tappen en lagers/Tijdbasis van torenuurwerken en aanverwante zaken/Gangen/Gewichten/Automatische opwindsystemen/Tandwielen/Algemene zaken/Wrijving, slijtage en smering/De Monumentenwet. Bijlagen: Specificatie voor de restauratie van een torenuurwerkinstallatie, een Boekenraadgeving en een Fotobijlage. ISBN 90-901-7367-6, NUGI 950. Trefwoorden: Torenuurwerken; techniek; onderhoud.

Voorinschrijving

Tot 15 april 2004 kunt u inschrijven tegen een gereduceerde prijs: eBoek CD € 25,- en "Boek zwart/wit": € 60,-.

Na 15 april 2004 zijn de prijzen: eBoek CD € 29,- en "Boek zwart/wit": € 65,-.

Alle genoemde bedragen zijn inclusief verzendkosten.

Bestellen

U kunt het eBoek op CD of gefotokopieerd op A4 bestellen door overmaking van het vereiste bedrag op bankrekening 84.86.77.471 van W. Houtkooper, Gemene Bos 23, 1861 HE Bergen, onder vermelding van uw naam, adres en "eBoek CD" of "Boek zwart/wit".

De levering start vanaf 1 mei 2004 en volgt binnen vier weken na ontvangst van de betaling.

door: H. van de Kamp

Het klokken- lexicon

Auteur: J. Zeeman
Uitgever: Waanders Uitgeverij, Zwolle
ISBN: 90 400 88810
Formaat: 24,5 x 17,5 cm
317 pag., geïllustreerd.

Dit rijk geïllustreerde boek, met afbeeldingen zowel in kleur als zwart-wit, is door de bekende klokkenboekenschrijver Jaap Zeeman op verzoek van de uitgever samengesteld. Daarmee werd Zeeman geen geringe taak op de schouders gelegd. Het vakgebied "Klokken" is op zich al erg breed, maar

bovendien zijn er, anders dan de titel doet vermoeden, ook veel op horloges betrekking hebbende termen in het boek verwerkt. Buiten het algemene gedeelte over uurwerken biedt het boek een alfabetisch overzicht van de verschillende stijlperiodes, van mythologische personages en van attributen aan de hand waarvan mythologische figuren te onderscheiden zijn. Dit laatste is vooral handig bij het benoemen van decoratieve thema's op Franse pendules. Achterin zijn lijsten opgenomen met vertalingen van Franse, Duitse en Engelse termen in het Nederlands. Ook deze lijsten zijn heel bruikbaar, omdat zich in het koeterwaals van de klokkenliefhebbers heel wat buitenlandse termen genesteld hebben. Het boek sluit af met een uitgebreide lijst van Europese musea met een belangwekkend bezit aan uurwerken.

Echter, voor de meeste kopers van dit lexicon, zal het algemene gedeelte het belangrijkste zijn. Daarover vallen wel enkele harde noten te kraken, maar laat het nog eens gezegd zijn: Het samenstellen van een uurwerkenlexicon is voor ieder persoon een zware opgave. Eigenlijk hoort een dergelijk karwei door een team van specialisten te worden geklaard. De te behandelen materie is te veelsoortig. Edelsteenkunde, metaalkunde, scheikunde, techniek, techniekgeschiedenis, kunstgeschiedenis en nog veel meer disciplines komen eraan te pas. Daarnaast lijkt het erop dat Zeeman onder tijdsdruk gewerkt heeft. Daaraan kunnen allerlei slordigheden geweten worden, die al met al toch vervelend zijn. Onder het kopje "sextant" wordt verwezen naar "kwadrant" terwijl dit toestel als "kwadrant" in het lexicon is opgenomen. De "bokkenpoot" heeft geen asterisk die op een afbeelding duidt meegekregen, maar niettemin staat er: "Afb. zie: sluitschijf". Bij "sluitschijf" is echter geen bokkenpoot afgebeeld, wel op pag. 115 bij de Japanse klokken. Het lemma "duivenklok" eindigt met de cryptische tekst: "F Remy à Peruwelz. is de maker Hainau; Peruwelz is een stadje in Belgisch Henegouwen."

Vervelender dan deze omissies door haast zijn de onjuistheden. Niet de "ligne droite" - bouw is kenmerkend voor de Zwitserse ankergangen, maar de koltfanden van het ankerrad. Nitrocellulose opgelost in kamfer is geen celluloid maar een explosief mengsel. De Bauffre's echappement heeft geen twee balansen maar twee gangraderen. Onder "belltop" vinden we dat de inverted belltop ook true bell top heet. Bij het kopje "inverted belltop" staat te lezen dat deze uit twee delen bestaat: Boven hol en onder bol. Op de bijbehorende afbeelding tenslotte, zien we een klok met een boven bolle en

onder holle opbouw. Dit is dus geen "inverted bell" maar een "true bell top".

Morez- en Morbierklokken zijn geen vroege Comtoise soorten. De Morez klok is een Comtoise op veerkracht. Morbier is de in Zwitserland en de V.S. gangbare naam voor Comtoise. "Fer de Berlin" is geen gun metal, maar een fijn soort gietijzer. Patine tenslotte is geen smeerseltje uit een potje, waarmee men patineert, maar het resultaat van eeuwenlange verzorging met name van hout, dat daardoor de fluweelzachte glans der eeuwen krijgt en die niet te overtreffen is.

Na deze opsomming van gebreken en tekorten, hetgeen nu eenmaal tot de taak van een recensent hoort, moet ook de fraaie zijde van het boek getoond worden. Niet alleen zijn de meeste afbeeldingen welgekozen en duidelijk, ook aan veel tekst heb ik genoeg beleefd en ervan geleerd. Ik sluit me daarom graag aan bij de schrijver van het voorwoord van het lexicon: "Mogelijk dat dit Nederlandstalige lexicon van Jaap Zeeman een aanzet kan zijn tot het definiëren van een officieel Nederlands uurwerkjargon".

RECTIFICATIE

Uurwerkbeurs "De Palm" gaat verhuizen

In TIJDSchrift 03/4 van december 2003 werd op bladzijde 26 aangekondigd dat uurwerkbeurs "De Palm" gaat verhuizen. De gegevens met betrekking tot het nieuwe adres ontving de Redactie van TIJDSchrift van de organisator van deze beurs: "De Vereniging Verzamelaars van de Drecht- en Merwestreek".

Naar thans blijkt zijn wij foutief geïnformeerd.

Het juiste nieuwe adres luidt:

Sporthal "Reeland" (Reeweghal)
Halmaheiraplein 35
3312 GB Dordrecht
Telefoonnummer "Verzamelaars van de Drecht- en Merwestreek":
0181 - 63 95 83 (dhr. R. de Ruit)
of b.g.g. 0183 - 50 12 22.

Bovenstaande vervelende fout kan consequenties gehad hebben voor bezoekers van de beurs van 21 februari jl. Namens de organisatoren van de beurs bieden wij onze lezers excuses aan voor het bovenstaande.

M.H. Schreurs, antiquair

RIKSGEDIPLOMEERD UURWERKMAKER
STADSUURWERKMAKER

Catharinastraat 40-42
4811 XJ BREDA
Tel./Fax +31 (0)76 5219024

Geopend:

maandag t/m vrijdag 09.00 tot 18.00 uur en zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur

Antiek import Budde

ANTIEKE KLOKKEN

*BOULLE inleg-techniek, VERGULDEN, VERZILVEREN,
LAQUE-doré en PATINEREN*

INKOOP - VERKOOP - RESTAURATIE

Biesterweg 74 - Eindhoven, Telefoon 040-2115764

door: mevr. drs. G.W.M. Jager

In memoriam Gijsbert Querngester

Op zondag 11 januari 2004 is Gijsbert Querngester, "mijnheer Q", op 84-jarige leeftijd thuis in Utrecht overleden. Het bericht van zijn overlijden trof het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum in de ziel. Gijsbert Querngester is vanaf ca. 1970 tot vijf jaar geleden aan het Museum verbonden geweest, aanvankelijk in Utrecht en vanaf 1978 in Schoonhoven. Jarenlang reisde hij met de bus vanuit Utrecht heen en weer.

Begonnen als boekhouder, werd Q steeds meer de grote leermeester van velen op collectiegebied. Het moet voor hem niet makkelijk zijn geweest drie onervaren jongelui, die als conservator werden aangeworven (P. Schipper, L. Linhart en ondergetekende), in te werken en daarnaast zoveel andere museummedewerkers van alles te leren over goud, zilver, klokken, horloges, wekkers en gereedschappen. Hij had echter een engelgeduld en een enorme liefde voor de collectie, speciaal voor de prachtige oude boeken in de bibliotheek van het Museum. Hij had ze allemaal gelezen leek het wel. Ook had Q een fantastisch visueel geheugen. Hij wist altijd precies waar hij dingen vinden kon! We hebben veel plezier beleefd aan het samen opzoeken van meestertekens en van klokken- en horlogemakers. Hij was ook een gezellig mens met een brede interesse. Je kon met hem gepassioneerd praten over zijn magnifieke collectie Leerdam-glas, over lekker eten en over muziek. Soms was hij op charmante wijze erg eigenwijs en tegen-draads. Vaak mompelde hij vanachter zijn snor: "Ze luisteren toch niet naar me". Er is echter wel degelijk naar hem geluisterd. Hij was in het Museum de grote vraagbaak en hij was bij uitstek iemand die met zijn enorme ervaring, kennis en passie voor de museumobjecten het Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum geliefd heeft gemaakt bij vele museumbezoekers, bruikleengevers, klokkenvrienden, zilverliefhebbers en collectioneers. Het laatste uur van "Q" heeft geslagen... maar hij leeft voort in het Museum in Schoonhoven en in de harten van velen!

Bezoekersaantal 2003

De bezoekersaantallen tonen aan dat velen het Museum in de Zilverstad hebben weten te vinden. Zo werden in 2003 – ondanks de lange, warme zomer – maar liefst 20.000 (om precies te zijn: 19.783) binnen- en buitenlandse bezoekers geregistreerd!

Voortgang herinrichting klokkenzaal

De werkgroep voor de nieuwe presentatie van de klokkenzaal is uitgebreid met de heren C. Peeters en A. Stevens (zakhorloges) en met de heren H. Vrolijk en G. Veraart (elektrische uurwerken). Wij zijn blij met deze deskundige ondersteuning. De tijdelijke opstelling voor de uurwerken uit de klokkenzaal was half februari bijna gereed. Zoals bekend, blijft het Museum geopend tijdens de verbouwing en zullen de belangrijkste uurwerken permanent geëxposeerd worden in de expositieruimte op de begane grond. Op 13 februari heeft de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een positieve uitspraak gedaan over de vergunning voor de verbouwing. Daarna zijn we daadwerkelijk begonnen met het ontruimen van de klokkenzaal. Er is intensief overleg met een aantal grote Cultuurfondsen over subsidie voor de nieuwe presentatie.

Momenteel (eind februari) is er verder geen nieuws te melden.

Opknapbeurt torenuurwerk

De Stichting tot Behoud van het Toren uurwerk heeft zich ontfemd over het, tot de museumcollectie behorende, torenuurwerk van C. Chasté (Amsterdam) uit ca 1830. Dit uurwerk heeft dienst gedaan in Paleis Soestdijk. Er komt van de Stichting een voorstel tot restauratie. Het doel is het torenuurwerk straks helemaal opgeknappt in de nieuwe klokkenzaal te exposeren. Het Museum vindt het fantastisch dat de Stichting dit "om niet" doet.

Overigens viert de Stichting tot Behoud van het Toren uurwerk in 2005 haar 25-jarig bestaan. Naar aanleiding hiervan zal van oktober 2005 tot en met maart 2006 een grote torenuurwerktentoonstelling plaatsvinden in het Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum.

Titel van deze tentoonstelling:

"Toren uurwerken, tijd voor iedereen; 700 jaar openbare tijdaanwijzing".

TV-programma "Museumgasten" in het Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum

Op maandag 16 februari j.l. hebben in het Museum opnamen plaatsgevonden voor het AVRO-programma "Museumgasten". De gasten zijn Douwe Draaisma (ondermeer bekend van het boek "Verborgene Raderwerk") en Mieke van der Weij. De uitzending is op zaterdag 10 april bij de AVRO op Nederland 1, om 17.07 uur.

Nationaal Museumweekend – 17 en 18 april

Het nationaal Museumweekend valt dit jaar op 17 en 18 april.

Tijdens dit weekend zullen in het Museum diverse experts op het gebied van goud, zilver en klokken vertellen over hun vakgebied, onder het motto: "De kunst van het vertellen".

Op 17 april vertelt J. Pasterkamp een boeiend verhaal over papieren klokkenkleedjes, getiteld: "Geknipt voor klokken". Ook is de presentatie van nieuwe klokkenkleedjes, geknipt door leden van de "Nederlandse Vereniging van papierknipkunst", voor het eerst te zien.

Op 18 april. "Culturele zondag", is het thema: "Beeldende kunst, demonstratie houtsnijden en ciselieren".

Klokkenrestaurator, de heer A. Stevens, snijdt klokkenbeeldjes uit hout. De heer W. van Baalen, zilversmid, demonstreert het ciselieren.

Eveneens op zondag 18 april zal Jan Pieter Glerum van Glerum Auctioneers vertellen over de kunstmarkt. Tevens kunnen bezoekers, vanaf 12.30 uur, meegebrachte voorwerpen laten taxeren door experts van Glerum Auctioneers.

Comtoisetentoonstelling

door: ir. L.C.F. Plessen

Zoals in het vorige nummer van TIJDSchrift reeds aangekondigd werd, zal er in de tweede helft van dit jaar een bijzondere Comtoisetentoonstelling in het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum plaatsvinden.

De tentoonstelling, getiteld: "**Met Franse Slag, Comtoiseklokken van 1680 - 1930**" vindt plaats van 2 juli t/m 21 november 2004. De opening, waarbij iedereen van harte welkom is, vindt plaats op donderdag 1 juli om 17.00 uur.

De tentoonstelling beoogt de 250-jarige geschiedenis van de Comtoiseklok, onder andere middels een groot aantal uurwerken, aan de bezoeker te laten zien. Er zullen klokken tentoongesteld worden, die vervaardigd zijn in de opkomstperiode, eind 17e eeuw en de 18e eeuw, de bloeiperiode, eind 18e eeuw en de 19e eeuw en de periode van teloorgang van de Comtoiseproductie, begin 20e eeuw.

In vele huiskamers in Nederland leest men de tijd af op een Comtoise uit de 19e eeuw. De robuuste en betrouwbare Comtoiseklok is dan ook het meest populaire antieke uurwerk in ons land; hetgeen niet op de laatste plaats veroorzaakt is, doordat deze klok in welhaast ieder interieur past en voor velen betaalbaar is. Dit laatste geldt met name voor de klokken uit de periode 1830 - 1900.

De tentoonstelling zal dan ook een stuk herkenbaarheid oproepen bij een breed publiek - waarop de tentoonstelling op de eerste plaats gericht is - en daarmee de interesse wekken om meer te weten en te zien van de geschiedenis van de Comtoiseklok.

Ook de klokkeneskundigen zullen aan hun trekken komen door het exposeren van klokken die in meerdere opzichten (technisch) bijzonder of interessant zijn. Ook zullen er minder bekende Comtoises te zien zijn, zoals Comtoise-torenuurwerken en -meidenklokken en zelfs een Comtoise-nachtwakersklok.

Er zullen zeker klokken te bewonderen zijn uit Zwitserse en Nederlandse collecties en wij zijn daarmee (eind februari) al een aardig eind op streek met het zoeken naar bruikleengevers met geschikte klokken voor deze expositie. Wij zoeken echter nog een aantal exemplaren, waaronder enkele karakteristieke staande klokken (geen "huwelijken"), uit de gehele periode (cijfering, haan, harp- en bloemslinger).

Een punt van zorg is nog, dat het benodigde budget voor deze tentoonstelling bij lange na nog niet aanwezig is. Daarom worden dringend **sponsors** gezocht, die bereid zijn deze bijzondere tentoonstelling mede te financieren, waarbij wij, naast de **beroepsgroep en anderen**, ook denken aan **klokkenvrienden** en (**Comtoise**)**verzamelaars**.

Voor meer informatie over de tentoonstelling "Met Franse Slag":

Ir. L.C.F. Plessen (coördinator tentoonstelling)

Tel.: 078 - 68 14110 (s.v.p. bellen vóór 17.00 uur).

B.g.g.: Het Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum

De heer G. Boonstra

Tel.: 0182 - 385 612

VERENIGINGSNIEUWS SCHOONHOVEN

door: ir. A.M.J. Schueler

Jaarvergadering 2004

De jaarvergadering van de Vereniging van Vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven vindt plaats op:

Zaterdag 24 april 2004

Aanvang: 11.00 uur

In het Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum, Kazerneplein 4 te Schoonhoven.

De leden ontvangen ruim tevoren de agenda met bijbehorende stukken. Deze jaarvergadering is alleen toegankelijk voor leden van de Vereniging van Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven.

Lezingen

Zaterdag 24 april 2004

Aanvang: 14.00 uur

Lezing door de heer B. Holman getiteld: "Tijd en kunst in sterrenbeelden".

Twee hoofdonderwerpen, die hierbij worden behandeld, zijn:

- De restauratie van het historische raad-huisuurwerk te Ootmarsum.
- Digitale fotografie in relatie tot uurwerk-techniek (macro-opnamen).

Zaterdag 2 oktober 2004

Aanvang: 14.00 uur

Lezing door de heer J. Zeeman over: "Het veilen van uurwerken". Het veilingwezen is een gecompliceerd bedrijf. De spreker gunt ons een blik in de keuken en zal ingaan op de "tricks en trucs" bij het veilen.

Beide lezingen vinden plaats in het: Goud-, Zilver- en Klokkemuseum Kazernplein 4 te Schoonhoven.

Beide lezingen zijn toegankelijk voor alle leden van de Verenigingen die tezamen de Federatie Klokkenvrienden vormen.

MUSEUMNIEUWS ZAANDAM

door: prof. dr. ir. C.A. Grimbergen

Het jaar 2004 is een bijzonder uurwerkenjaar. Het jaar heeft onder meer hoogtepunten die geïnteresseerden in tijdmeting en in de historie van uurwerken bijzonder zullen aanspreken.

Het jaar 2004 is wederom een "Christiaan Huygens"-jaar vanwege het feit dat het 375 jaar geleden is dat deze grote Nederlandse geleerde te 's Gravenhage werd geboren. Er wordt van 13 tot 17 april een internationale conferentie gewijd aan de 375e geboortedag van Christiaan Huygens (14 april 1629). De vijfdaagse conferentie bij de ESTEC in Noordwijk "Titan, from Discovery to Encounter" ("Titan van Ontdekking tot Ontmoeting") staat in het teken van het Cassini/Huygens-ruimtevaartuig van de NASA en de ESA (Amerikaanse en Europese ruimtevaartorganisatie), dat aan het eind van dit jaar bij Saturnus zal aankomen. Het zal de Huygens-sonde neerlaten in de atmosfeer van Titan, de maan van Saturnus die door Huygens werd ontdekt. Naast voor-

drachten over de waarnemingen aan Saturnus en zijn manen sinds de 17e eeuw en voordrachten over de Cassini/Huygens-ruimtevaartexpeditie, zal speciaal zijn geboortedag (woensdag 14 april) worden gewijd aan: "Christiaan Huygens, de persoon, wetenschapsman en interacties". Op deze dag zullen vele van zijn wetenschappelijke activiteiten de revue passeren, waaronder zijn verdiensten op het gebied van de tijdmeting, waarover ondergetekende een voordracht zal houden ("Huygens and the advancement of time measurements"). Naast deze conferentie zullen nog vier exposities aan dit "Huygens-jaar" worden gewijd, van 8 april tot 31 mei, onder het motto "Christiaan Huygens; facetten van een genie" en wel in Museum Hofwijck te Voorburg ("De Mens"), in Museum Boerhaave te Leiden ("De maan en de ring"), in de Universiteitsbibliotheek te Leiden ("De manuscripten") en in de Space Expo te Noordwijk ("De missie") over de Cassini/Huygens-ruimtevaartexpeditie, (zie desbetreffende websites). De toegangsprijs tot alle exposities, inclusief een tekstboekje, bedraagt € 10.--.

Gegevens over de internationale conferentie, inclusief het voorlopige programma, zijn te vinden op de website, die voor deze conferentie is ingericht:

<http://sci2.esa.int/huygens/conference>.

Het jaar 2004 zal ook in het teken staan van de wisselwerking op uurwerkgebied tussen Nederland en Engeland aan het eind van de 17e eeuw.

Een tweede hoogtepunt in dit verband is een tentoonstelling, die dit najaar zal plaatsvinden in Paleis "Het Loo" te

8 april t/m 31 mei 2004

Vier exposities "Christiaan Huygens, facetten van een genie", in het kader van de 375e geboortedag van Christiaan Huygens.

De vier exposities zijn:

- "De mens", in Museum Hofwijck, Westeinde 2a te Voorburg. Geopend: Woensdag, donderdag, zaterdag, zondag van 13.00 - 17.00 uur. Feestdagen gesloten.
- "De maan en de ring", in Museum Boerhaave, Lange St. Agnietenstraat 10 te Leiden. Openingstijden: dinsdag t/m zaterdag 10.00-17.00 uur, zonen feestdagen 12.00-17.00 uur.
- "De Manuscripten" in de Universiteitsbibliotheek, Witte Singel 27 (WSD-gebouw 1169) te Leiden. Geopend: Maandag t/m vrijdag van 08.30 - 22.00 uur, zaterdag 09.30 - 17.00 uur, zondag 13.00 - 17.00 uur.
- "De missie" in Space Expo, Keplerlaan 8 te Noordwijk. Geopend: Dinsdag t/m zondag van 10.00 - 17.00 uur.

Van boven naar beneden: Christiaan Huygens, het Cassini-Huygens ruimtevaartuig boven Saturnus en de Huygens-sonde boven Titan.

Apeldoorn - het paleis van William en Mary - onder de titel "Klokken uit de tijd van de Koning-Stadhouder", gewijd aan de uurwerkmakers, die aan het eind van de 17e eeuw uurwerken vervaardigden voor de Koning-Stadhouder. Van deze uurwerkmakers is de Engelsman Thomas Tompion wel de meest vooraanstaande .

Bij de viering van het 50-jarig bestaan van de Antiquarian Horological Society in Oxford, 29 en 30 maart van het afgelopen jaar, waarvoor het Museum van het Nederlandse Uurwerk in de persoon van beheerder-conservator, de heer P. van Leeuwen, was uitgenodigd een voordracht te houden over "The Dutch connection: A short history of Dutch clocks", kwam de mogelijkheid voor het eerst aan de orde om de voor die gelegenheid georganiseerde tentoonstelling ook in Nederland te laten zien. Wij toonden ons ogenblikkelijk bijzonder enthousiast voor een dergelijke tentoonstelling in Nederland en zegden toe de mogelijkheden verder na te gaan. Na overleg met het Museum "Van Speelklok tot Pierement" kwam de mogelijkheid van Paleis "Het Loo" aan de orde, waardoor de uurwerken van topkwaliteit in een zo toepasselijke ambiance als die van de Koning-Stadhouder zelf in Nederland kunnen worden getoond. Het zal gaan om de uurwerken zoals beschreven in

"Horological Masterworks", de catalogus van de jubileumtentoonstelling van de AHS, aangevuld met prominente uurwerken van belangrijke Nederlandse uurwerkmakers zoals Salomon Coster en Severijn Oosterwijk. Ook ons Museum zal een aantal stukken in bruikleen geven.

Deze tentoonstelling belooft een bijzondere, historische tentoonstelling te worden, vermoedelijk de meest belangwekkende die er op dit gebied ooit in Nederland is gehouden.

Het Museum van het Nederlandse Uurwerk zal zich met zijn wisseltentoonstelling dit jaar aansluiten bij dit thema en heeft speciaal daarvoor als onderwerp "Hollandse Huisuurwerken van Engelse Signatuur" gekozen (zie elders in dit nummer).

Gegevens over het Museum en de wisseltentoonstelling zijn ook te vinden op het INTERNET via <http://go.to/mnu> (Engelstalig <http://go.to/dutchclock>), via <http://antique-horology.com> en via de algemene horology site <http://www.horology.com>.

Museum van het Nederlandse Uurwerk
Zaanse Schans - Zaandam

Tel.: 075-61 79 769.

Openingstijden:

Dagelijks van 10.00 uur tot 17.00 uur.

SPECIAALZAAK VOOR DE VERKOOP VAN ANTIEKE UURWERKEN

C.G. MOUTHAAAN

MARKTSTRAAT 32
1411 EA NAARDEN-VESTING
TELEFOON 035-6904.08. 43
TELEFAX 035-695.24.82

*EIGEN RESTAURATIE ATELIER
GROTE DESKUNDIGHEID*

Speciaal 4-daags arrangement voor Nederlandse klokkenvrienden

(Lang weekend of midweek)

Het arrangement omvat:

3 Overnachtingen in tweepersoonskamer

(Kamers alle met douche, toilet, TV en telefoon)

Uitbreid ontbijtbuffet

Welkomstcocktail en een verrassingsmenu op de dag van aankomst

De 2e dag 's avonds een Beierse "Boerenbroodmaaltijd" met een typisch Beierse "Verdauungsschnaps"

De 3e dag bij het ontbijt een glas sekt en 's avonds een romantisch "candle light" diner

en bovendien:

Bezoek aan 3 (klokken)musea naar keuze

Bijvoorbeeld:

Regensburg - Uhrenmuseum Regensburg en Schloß Thurn und Taxis

München - Deutsches Museum en Bayerisches National Museum

Nürnberg - Uhrensammlung Gebhardt en Spielzeugmuseum

Friedberg - Schloß Friedberg-(bij Augsburg)

In bijna al deze musea zijn prachtige uurwerken te bewonderen.

Wij zorgen graag voor gegevens en prospectussen, zodat u uw reis vooraf kunt plannen.

Verder kunt u uiteraard ook het mooie Altmühltal bezoeken of het nabijgelegen Ingoldstadt met de Audifabrieken en het prachtige Audimuseum.

Speciale prijs:

Per persoon in tweepersoonskamer: 152 Euro (3 overnachtingen)

Per persoon in eenpersoonskamer: 182 Euro (3 overnachtingen)

Verlenging, of een verblijf van slechts 2 nachten, is uiteraard ook mogelijk.

Voor inlichtingen en boekingen:

Hotel-Restaurant "Mozart-Stuben" ****

Familie Menger

Mozartstraße 12, 85095 DENKENDORF

Tel: 0049 - 8466 904 190.

Fax: 0049 - 8466 8329

E-mail: mozartstub@aol.com

Internet: www.mozartstuben.de

Inlichtingen kunnen ook verkregen worden bij het redactiesecretariaat van "TIJDSchrift", tel. 078 - 68 14110 (voor 17.00 uur). Hotel Mozart-Stuben is bekend van de uurwerk-studiereizen naar Zuid-Duitsland (zie reisverslagen in vorige nummers van Tijdschrift)

VERENIGINGNIEUWS ZAANDAM

door: A. Pistor

Jaarvergadering 2004

De jaarvergadering van de Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk vindt plaats op:

Zaterdag 3 april 2004

Aanvang: 10.30 uur
In het Museum van het Nederlandse Uurwerk
aan de Zaanse Schans te Zaandam.

Deze jaarvergadering is alleen toegankelijk voor leden van de Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk.

VERENIGINGNIEUWS AHS

door: ir. K. Roscam Abbing

Voor de nabije toekomst staan de volgende activiteiten op het programma van de Nederlandse Sectie van de Antiquarian Horological Society.

Zaterdag 17 april

Bezoek aan het Museum "Hofwijck", Westeinde 2a te Voorburg (schuin tegenover het NS-station Voorburg)

Dit bezoek staat in het teken van de 375e verjaardag van Christiaan Huygens. "Hofwijck" is het vroegere buitenverblijf van Huygens en thans een klein museum. De heer B. Bregman, directeur/conservator van het Museum zal een voordracht houden over Constantijn Huygens (de vader van) en over het Museum. Daarna zal het Museum worden bezocht.

Aanvangstijd: 11.00 uur.

Vrijdag 21 mei

Voorbezichtiging van de te veilen uurwerken bij Veilinghuis Sotheby's, De Boelelaan 30 te Amsterdam. (Datum veiling: 25 mei 2004).

Omdat donderdag 20 mei Hemelvaartsdag is, komen we deze keer op vrijdag 21 mei bij Sotheby's bijeen. De voorbezichtiging begint om 15.00 uur en zal duren tot ca. 17.30 uur.

Beide activiteiten zijn toegankelijk voor alle leden van de Verenigingen die tezamen de Federatie Klokkenvrienden vormen.

Bezoek aan Paleis "Het Loo"

door: F.J. Reith

Op 29 november 2003 bezochten de leden van de AHS het "Nationaal Museum Paleis Het Loo" te Apeldoorn.

De partners van onze leden waren ook uitgenodigd en een grote groep van meer dan 60 klokkenliefhebbers, waaronder twee Russische gasten, gaven aan de uitnodiging gehoor. Stadhouders Willem III was tevens koning van Engeland en bouwde Paleis "Het Loo" in 1686. Het is bekend dat hij een liefhebber van klokken was en veelvuldig contacten onderhield met Thomas Tompion.

Het doel van ons bezoek was de bezichtiging van een vijftigtal klokken van de "Koninklijke Verzameling" uit de periode 1800 (Koning Lodewijk Napoleon) tot 1900 (Koningin Wilhelmina). Hoofdzakelijk Empire en Neostijl pendules.

De ontvangst vond plaats in de rijk versierde Wilhelmina-zaal door dr. J.R. ter Molen, directeur van het Museum. Mevrouw drs. A.M.L.E. Erkelens, conservator kunstnijverheid, gaf vervolgens een korte lezing over de historische achtergronden van de verzameling. Onze aandacht zou deze middag niet in de eerste plaats gericht worden op technische perfectie en innovatieve uurwerken, maar veel meer op de klokken als buitengewoon decoratieve kunstvoorwerpen.

Geboeid luisteren de bezoekers naar mevr. drs. A.M.L.E. Erkelens (midden met boeken).

De klokken waren professioneel geëxposeerd en mevrouw drs. A.M.L.E. Erkelens, mevrouw drs. M.F. van Kersen en de heer M. Spaander verzorgden de rondleiding. De heer M. Spaander heeft vele klokken in Paleis "Het Loo" gerestaureerd en kon ons alle technische details verschaffen.

De collectie is niet het resultaat van de wens om te verzamelen, maar het is een afspiegeling van de smaak en interesses van de achtereenvolgende leden van het koninklijk huis in de periode 1800-1900. De basis werd gelegd door Koning Lodewijk Napoleon, die een aantal pendules vanuit Parijs meenam naar ons land. De vroegste exemplaren zijn voorzien van gepatineerde

of vergulde bronzen allegorische beelden uit de klassieke oudheid. In latere jaren zijn voorstellingen uit het Romeinse Rijk meer gebruikelijk en meer in harmonie met de Franse voorkeuren in die periode.

Vol bewondering keken de ruim 60 klokkenliefhebbers naar de, nu grotendeels verloren gegane, kunst van gieters, ciseleurs en vuurvergulders.

De middag had een mooi besluit. Wij bezochten de speciale tentoonstelling: "Aan tafel met zeven Koninginnen". In andere zalen van het Paleis - waar overigens ook mooie klokken stonden - waren zeven rijkversierde tafelarrangementen te bewonderen van zeven Nederlandse koninginnen uit de periode 1820-1940. Het porselein, zilver en kristal, samen met de kunstige bloemversieringen, waren een lust voor het oog.

Kortom: Een plezierige en leerzame middag.

KLOKKENAGENDA

In de rubriek "Klokkenagenda" worden, in beknopte vorm, de belangrijkste Nederlandse evenementen op uurwerkgebied opgenomen. Verder is het de bedoeling om op termijn ook belangrijke buitenlandse evenementen, zoals beurzen en tentoonstellingen, te vermelden.

Om deze agenda zo compleet mogelijk te doen zijn, doet de Redactie een beroep op haar lezers en, met name, de organisatoren van evenementen om gegevens met betrekking tot nieuwe evenementen zo spoedig mogelijk door te geven aan het Redactie-secretariaat (adres, zie pag. 2). Organisatoren wordt tevens verzocht om de "Klokkenagenda" na te zien en eventuele onjuistheden, wijzigingen of toevoegingen zo spoedig mogelijk door te geven. De "Klokkenagenda" heeft tevens tot doel om het samenvallen van activiteiten zoveel mogelijk te voorkomen. Raadpleeg dus eerst de "Klokkenagenda" in TIJDSchrift voordat u data van nieuwe activiteiten vastlegt!

2004

28 maart - Twentsche klokkenbeurs in 't Wapen van Beckum te Beckum. Van 10.00 - 16.00 uur.

3 april - Jaarvergadering Vereniging van Vrienden van het MNU in het MNU te Zaandam. Aanvang 10.30 uur. Alleen toegankelijk voor leden van de Vereniging Vrienden MNU.

13-17 april - Vijfdaagse conferentie

"Titan, from discovery to encounter" ESTEC, Keplerlaan 3 te Noordwijk (zie Museumnieuws Zaandam elders in dit nummer).

17 april - Bijeenkomst AHS. Bezoek aan "Hofwijck", Westeinde 2a te Voorburg. Aanvang: 11.00 uur.

17 en 18 april - Nationaal Museumweekend. Voor activiteiten in NGZK zie Museumnieuws Schoonhoven elders in dit blad.

18 april - Uurwerkbeurs te Antwerpen. Deze nieuwe beurs vindt plaats in het Antwerp Docks Hotel, Noorderlaan 100, 2030 Antwerpen, België. Van 10.00 - 16.30 uur.

24 april - Jaarvergadering VVKS in NGZK. Alleen toegankelijk voor leden VVKS. Aanvang 11.00 uur.

24 april - Lezing VVKS in NGZK. Spreker is de heer B. Holman over: "Tijd en kunst in sterrenbeelden". Aanvang 14.00 uur.

24-25 april - Uurwerkbeurs te Eisenbach in Wolfwinkelhalle in Eisenbach, Duitsland. Openingstijden: 24 April van 09.00 - 17.00 uur. 25 April van 10.00 - 17.00 uur.

25 april - Voordracht MNU in Verkadezaal, Zaans Museum. Spreker is de heer R.H. van Gent. Aanvang 14.00 uur.

16 mei - "Rikketik" - Uurwerkbeurs in Expo Center Euretco, Meidoornkade, Houten. Van 10.00 - 16.30 uur.

16 mei - Uurwerkmarkt 't Is Asten wat de klok slaat/themamarkt "Kunst, klokken, Klepels en klanken" te Asten (N-Br.). Van 12.30 tot 17.30 uur.

21 mei - Voorbezigting Sotheby's klokken- en horlogeveiling, De Boelelaan 30, Amsterdam. Van 15.00 tot 17.30 uur.

25 mei - Veiling klokken en horloges Sotheby's, De Boelelaan 30, 1083 HJ Amsterdam. Aanvang 10.30 uur. Kijkdagen 22 - 24 mei van 10.00 - 17.00 uur.

5 en 6 juni - Beurs elektrische uurwerken in "Badischer Hof", Seckenheimer Hauptstrasse 116, Mannheim-Seckenheim. 5 Juni van 10.00 - 18.00 uur beurs, 6 juni van 10.00 - 14.00 uur lezingen.

1 juli - Opening Comtoisetentoonstelling "Met Franse slag" in NGZK. Aanvang 17.00 uur.

17 juli - "Rikketik" - Uurwerkbeurs in Expo Center Euretco, Meidoornkade, Houten. Van 10.00 - 16.30 uur.

22 aug. - Voordracht MNU. Aanvang 14.00 uur. Nadere gegevens nog niet bekend.

5 sept. - "Rikketik" - Uurwerkbeurs in Expo Center Euretco, Meidoornkade, Houten. Van 10.00 - 16.30 uur.

2 okt. - Lezing VVKS in NGZK. Spreker is de heer J. Zeeman, over het veilen van uurwerken. Aanvang 14.00 uur.

30 okt. - Uurwerkbeurs Dordrecht (v.h. "De Palm"), in Sporthal "Reeland" (Reeweghal), Halmaheiraplein 35, Dordrecht. Van 09.30 uur - 15.00 uur.

Klokkenvrienden naar Luik

Voor de leden van de bij de Federatie Klokkenvrienden aangesloten verenigingen is er een speciale bijeenkomst op de prachtige tentoonstelling in Luik (zie ook pag. 13).

Deskundige bij uitstek dr. Ruud Mestrom zal voor de klokkenvrienden een rondleiding over deze expositie verzorgen.

Deze bijeenkomst vindt plaats op zondag 23 mei om 13 u in het Musée d'Ansembourg waar belangstellenden op eigen gelegenheid heen kunnen reizen.

Degenen die willen deelnemen wordt verzocht dit op te geven aan secretaris H. de Graaff van de Vriendenvereniging Schoonhoven (adres op pag. 2).

H. J. Schut Antiek

Inkoop, verkoop en restauratie van antieke klokken

Kleine Oerd 85 6811 HL Arnhem

Telefoon/Fax 026-351 26-34

**Venema
Antiques**

IN- EN VERKOOP VAN O.A.:

**KLOKKEN
SCHILDERIJEN
MEUBELN**

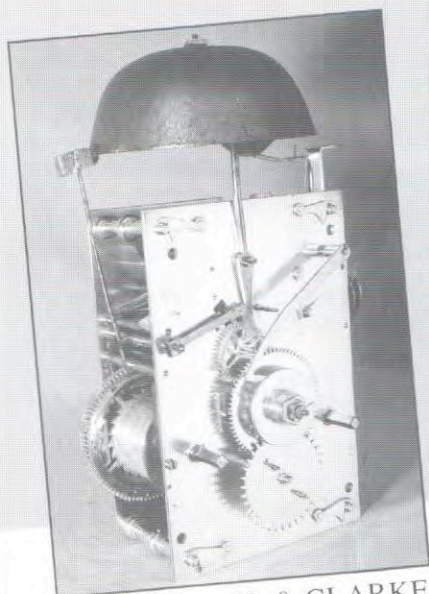
Rijksweg 20
6996 AC Drempt / Holland

Telefoon 0313 - 473465
Telefax 0313 - 471633

Openingstijden:
maandag / vrijdag
9.00 - 18.00 uur
zaterdag
9.00 - 16.00 uur

Herman Horselenberg

restaurateur antieke uurwerken

FROMANTEEL & CLARKE

Reparatie - Restauratie

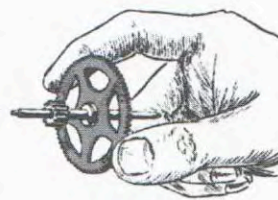
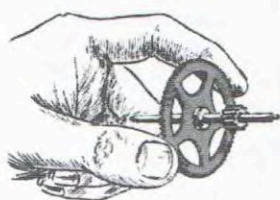
van oude en antieke
uurwerken

STEPHEN RIMBAULT

Uw kostbare bezit wordt met respect en vakmanschap behandeld.

IJsseldijk 89, 8194 LC Veessen. Telefoon 0578 - 631783

Arnold Peek
Merelstraat 84 A/B
1231 NV Hilversum

Telefoon : 035-683 70 27
Mobiel : 06-167 763 32
Fax : 035-588 21 11

vakkundige reparatie / restauratie van oude en antieke **KLOKKEN**

* Kerktorenuurwerken **** elektrische Buitenklokken *

* vervaardigen van alle onderdelen naar tekening of model *

openingstijden winkel/werkplaats:
dinsdag t/m zaterdag 09.00 – 16.00 uur

K. v. K. nr: 32.079.622

Friederichs, uw partner in winkel en werkplaats.

FRIEDERICHS BV

HORLOGE & KLOK
FOURNITUREN

TOSHIBA BATTERIJEN

ESA RUILUURWERKEN

GOUD & ZILVER
FOURNITUREN

GEREEDSCHAPPEN
& MACHINES o.a.

ELMA
BERGEON
METTLER
GREINER-VIBROGRAF
HERAEUS
RENFERT
ETIC
MULTIFIX
WALDMAN

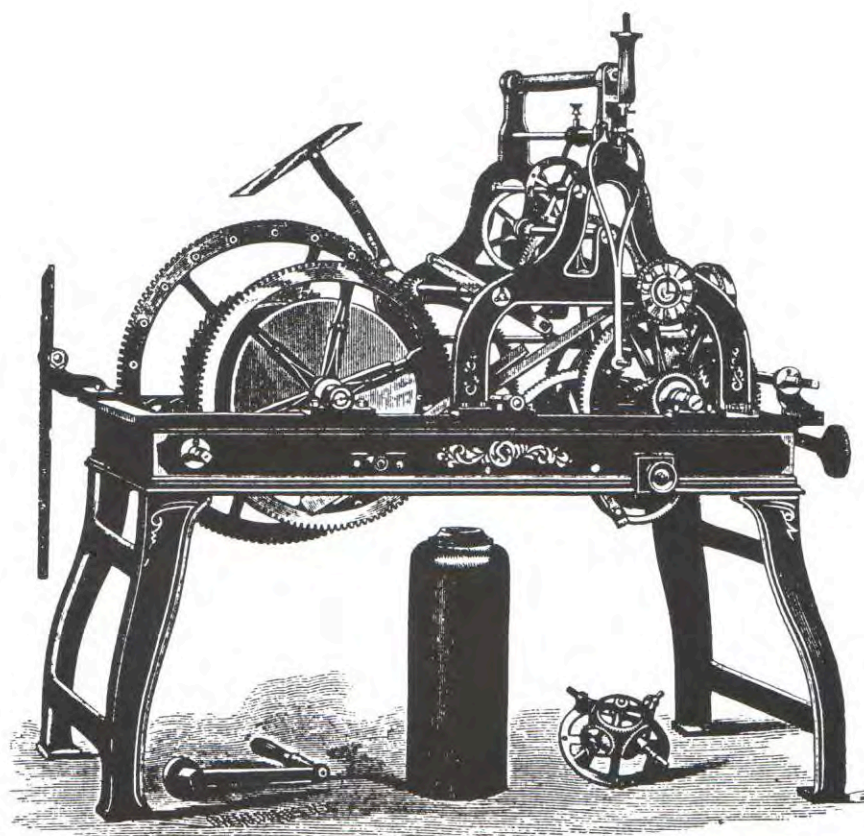
WEKKERS, KLOKKEN
& HORLOGES o.a.

KIENZLE
PETER
ESGE
SCHMECKENBECHER
HANHART
EUROPA
ELITE
SCHMID-SCHLENKER
BARIGO
CLAUDIO CALLI

HAGERTY
ONDERHOUDS-
MIDDELEN VOOR
GOUD EN ZILVER

Stand Jaarbeurs
Beatrixgebouw 2E 515.
Tel.: (030) 2941501
Fax: (030) 2944214

Nijverheidsweg 15,
Postbus 16,
2100 AA Heemstede
Tel.: (023) 5232723
Fax: (023) 5232740

TOINE DAELMANS LUIDKLOKKEN & TORENUURWERKEN

Wevestraat 30
5708 AG Helmond (Stiphout)
Telefoon 0492-545577
Fax 0492-554395

Reparatie, revisie en levering
van luidklokken en
torenuurwerk-installaties

v.d. GEVEL FOURNITUREN & GEREEDSCHAPPEN

- Fournituren voor zowel moderne als antieke klokken
- Alle handgereedschappen en machines.
(o.a. het gehele Bergeon-assortiment)
- Schoonmaakvloeistoffen.
- Zeer groot assortiment opwindveren.
- Complete uurwerken.

VOF v.d. GEVEL FURNITUREN & GEREEDSCHAPPEN

Zellerstraat 102
5011 ES Tilburg
Telefoon: 013-4553963
Fax: 013-4553225

Van Os Uurwerken V.O.F.

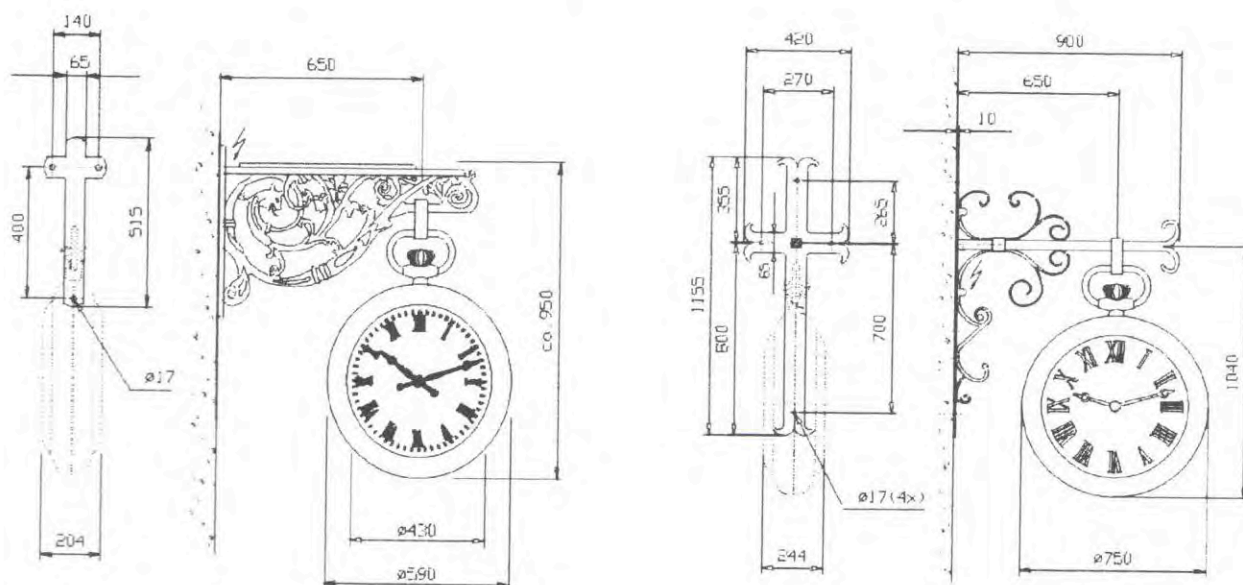
*Als een uurwerk meer
aan geeft dan de tijd*

N.J.U. ERKEND

*Verkoop van uurwerken Reparatie en onderhoud Leverancier buitenklokken
analoog en digitaal met temperatuuraanduiding.*

*In de Bischopsmolen Bisschopsmolenstraat 235 4876 AM Etten-Leur
Tel / Fax 076.5037822 e-mail: van.os.uurwerken@planet.nl*

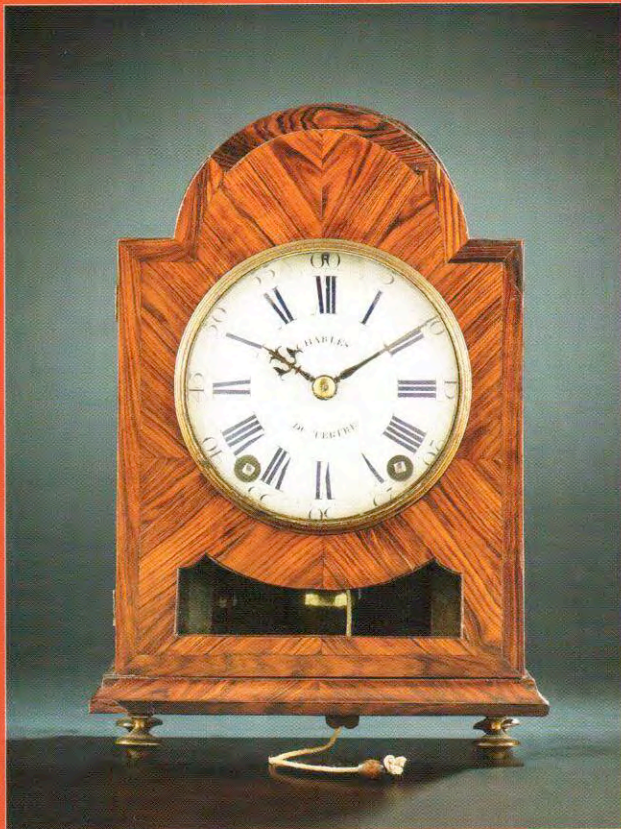
Type A : D219.941c Ø 590 mm

Type B : D219.942c Ø 750 mm

*Toepassing
Uitvoering
Kroon en beugel
Verlichting
Materiaal behuizing
Kleur behuizing
Type wijzerplaat
Kleur wijzerplaat
Leesafstand
Voeding
Schaal indeling tekening*

*Buitengebruik
Dubbelzijdig DCF
Messing uitvoering gepolijst
TL rond
Dubbelwandig aluminium
Kleur Rall in overleg
Romeinse indeling
Wit met zwarte opdruk
± 75 meter
230 VAC - 50 Herz
1 : 10*

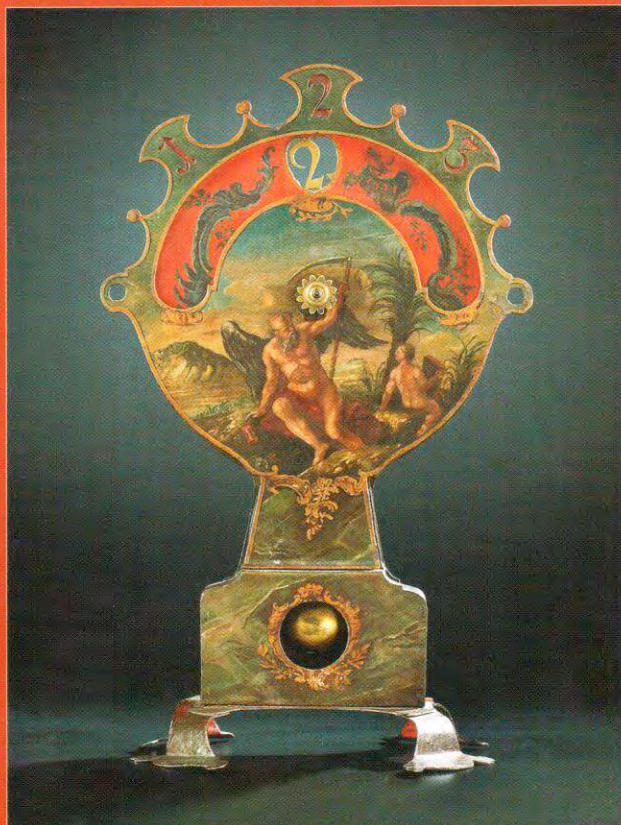
Heeft U nog vragen wij zitten slechts een telefoontje van U vandaan.

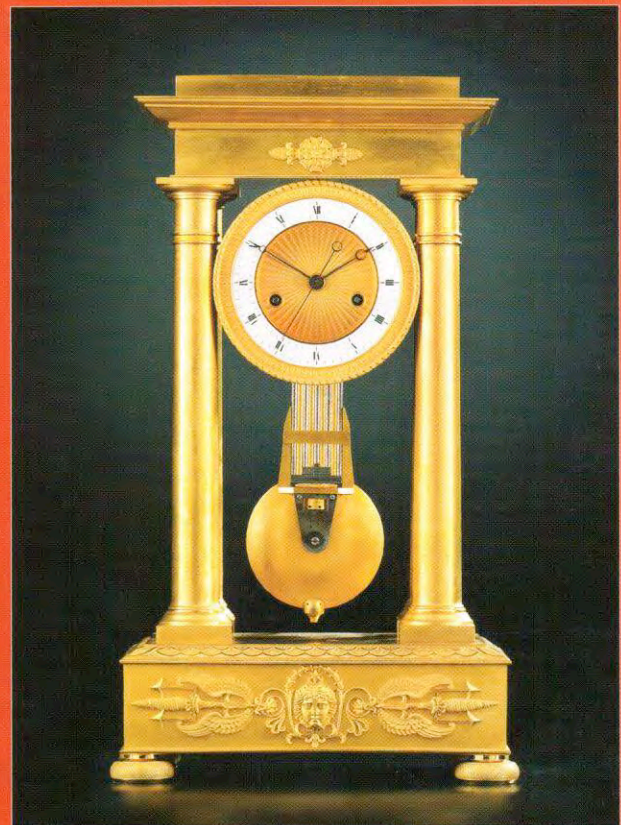
EEN FRANSE LOUIS XIV KONINGSHOUTEN TAFELKLOK MET TREK-
REPETITIE, CHARLES DU TETRE, DE KAST GESIGNEERD ST GERMAIN
IE KWART 18DE EEUW. RICHTPRIJS € 5.000-7.000

EEN FRANSE LOUIS XVI PENDULE D'OFFICIER MET WEKKER
LE FEBVRE LE JNE A FONTAINEBLEAU, CIRCA 1770
RICHTPRIJS € 4.000-6.000

EEN ZELDZAME HOLLANDSE POLYCHROOM BESCHILDERDE NACHTKLOK
CIRCA 1780. RICHTPRIJS € 6.000-9.000

EEN FRANSE EMPIRE VUURVERGULDE TAFELREGULATEUR MET CENTRALE
SECONDEWIJZER, DE SLINGER MET COMPENSATIE EN MESOPHANGING
CIRCA 1810. RICHTPRIJS € 5.000-7.000

Sotheby's EST. 1744

Klokken en Horloges

Veiling in Amsterdam: 25 mei 2004 De Boelelaan 30 1083 HJ

KIJKDAGEN - 22 - 24 mei 10 - 17 uur

INLICHTINGEN - drs Jos Meis (klokken) 020 550 2229

Ronny Wooter (horloges) 020 550 2236

CATALOGUS - tel. 020 550 2200 www.sothebys.com